

ARCHEO ADAM

BADANIA ARCHEOLOGICZNE
KONSERWACJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH
mgr Adam Mackiewicz

ADAM MACKIEWICZ

IWONA ZDUŃSKA

Prawa autorskie zastrzeżone.
Wykorzystywanie wyłącznie
za zgodą autorów

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH
PRZEPROWADZONYCH W NIDZICY (STANOWISKO II) NA
ULICY MURARSKIEJ W OBRĘBIE WYKOPU 33a-e

Inwestor:

Gmina Nidzica
Urząd Miejski
Plac Wolności 1
13-100 NIDZICA

Kierownik badań - mgr Adam Mackiewicz

Prace prowadziła - mgr Iwona Zduńska

OLSZTYN * WRZESIEŃ 2013 ROK

S P I S T R E Ś C I

I. WSTĘP	3
II. KRÓTKI RYS HISTORYCZNY NIDZICY	5
III. SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH.....	18
IV. PODSUMOWANIE	27
SPIS RYSUNKÓW W TEKŚCIE	28
INWENTARZ DOKUMENTACJI FOTOGRAFICZNEJ	
SPIS RYCIN	
RYCINY	
OZNACZENIA STRATYGRAFICZNE	
INDEX FOTOGRAFII	
FOTOGRAFIE NA NOŚNIKU CYFROWYM	

I. WSTĘP

Przedinwestycyjne sondażowe badania archeologiczne na ulicy Murarskiej w Nidzicy (działki nr 33/2, 33/4, 32/2, 43/3 43/1 oraz 42 w obrębie 6) prowadzono w dniach 26 września – 04 października 2013 roku. Wykop oznaczono kolejnym numerem 33 na stanowisku II obejmującym nawarstwienia Starego Miasta Nidzicy. Prace objęły swym zasięgiem teren położony przy ulicy Murarskiej (dawniej na tym odcinku była to Mauer Strasse) położony przy wschodniej linii murów obronnych miasta.

Ilustracja 1. Widok miasta z lotu ptaka. Na wprost poniżej zamku widoczna jest zabudowa przy obecnej ulicy Murarskiej (dawniej Mauer Strasse). Stan z lat 30-tych XX wieku¹.

Badania prowadzono na podstawie **Pozwolenia nr 737/2013** (nr pisma *IZAR.5161.145.2013.jn*) wydanego przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie. Badania przeprowadziła firma Archeo-Adam na zlecenie Gminy Miejskiej Nidzica. Kierownikiem badań był mgr Adam Mackiewicz, prace polowe oraz dokumentacyjne prowadziła mgr Iwona Zduńska.

¹ W.-J. Becker, G. Toffel - Der Kreis Neidenburg/Ostpreußen im Bild. Band 2. Leer 1986, s. 39 fotografia u dołu.

Przeprowadzone prace miały charakter sondażowy, realizowane były w związku z planowaną przez inwestora przebudową ulicy Murarskiej. Podstawowym celem badań było odsłonięcie i zadokumentowanie ewentualnych starszych, historycznych nawierzchni ulicy lub ciągów pieszych oraz rozpoznanie przebiegu miejskich murów obronnych w obrębie terenu na którym realizowana będzie inwestycja. W ramach prac wykopaliskowych wykonano 5 wykopów sondażowych oznaczonych kolejnymi literami (od a do e). W trakcie prowadzonych badań wykonano dokumentację fotograficzną (FOT_ 01 – 60) i rysunkową (Ryc. 3 – 14) wykonanych wykopów.

Obszar objęty rozpoznaniem archeologicznym - ulica Murarska, położona jest we wschodnim skraju starego miasta, przy granicy Starego Miasta z terenem zamkowym. Działki, na których prowadzono badania, znajdują się bezpośrednio przy granicy starego miasta, przy murze miejskim. Przedwojenna nazwa ulicy – Mauer Strasse, nawiązuje właśnie do jej lokalizacji. Z ulicą Murarską krzyżuje się obecna ulica Ratuszowa, która przed wojną nosiła nazwę Wind Gasse. Nazwa tej ulicy (Wietrzna) nawiązywała do nazwy Furty Wietrznej (zwanej też Pożarniczą), która znajdowała się na jej końcu². Furta ta łączyła miasto z terenem zamku.

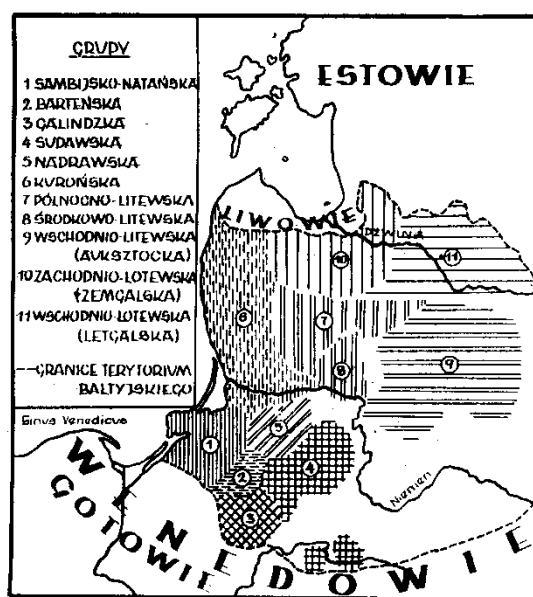
W trakcie badań pozyskano nieliczny materiał zabytkowy o szerokim spektrum chronologicznym w postaci fragmentów ceramiki i kafli piecowych, porcelanowych zatyczek do butelek, szklanych butelek drogeryjnych oraz 4 zabytków metalowych (2 monety, guzik i rosyjska szabla kawaleryjska).

Pomiary wysokościowe wykonano w oparciu o reper państwowy osadzony w południowo-wschodnim narożniku budynku ratusza przy Pl. Wolności o wartości **174,20 m n.p.m.** Ze względu na dużą odległość od reперu państwowego do wykopu, został on przeniesiony w pobliże terenu badań, gdzie został osadzony jako reper roboczy o wartości **174,48 m n.p.m.**

² Relikty Furty Wietrznej odkryto przy okazji prowadzonych we wrześniu 2009 roku prac remontowych na ulicy Ratuszowej. Wykonano niezbędną dokumentację archeologiczną, a następnie wykonano uczytelnienie baszty w nawierzchni ulicy.

II. KRÓTKI RYS HISTORYCZNY NIDZICY

Pod względem historycznym Nidzica położona jest na dawnym terytorium plemiennym pruskich Sasinów (nazwa wywodzona od pruskiego słowa *sasnis* oznaczającego zająca³), czyli Ziemi Sasińskiej, w południowo-zachodniej części Mazur skolonizowanej w XIV wieku⁴ przez osadników z Mazowsza. Niekiedy poszczególne plemiona wydziela się już w pierwszych wiekach naszej ery, a więc w okresie wpływów rzymskich i wędrówek ludów⁵ (Ilustracja 2).

Bałtowie w I-IV w. n. e.

Ilustracja 2. Rozmieszczenie plemion bałtyjskich w pierwszych wiekach n.e. według K. Jażdżewskiego⁶.

³J. Powierski

- Sasinowie [w:] Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII. Red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1975, t. V, ss. 74.

⁴Praca zbiorowa

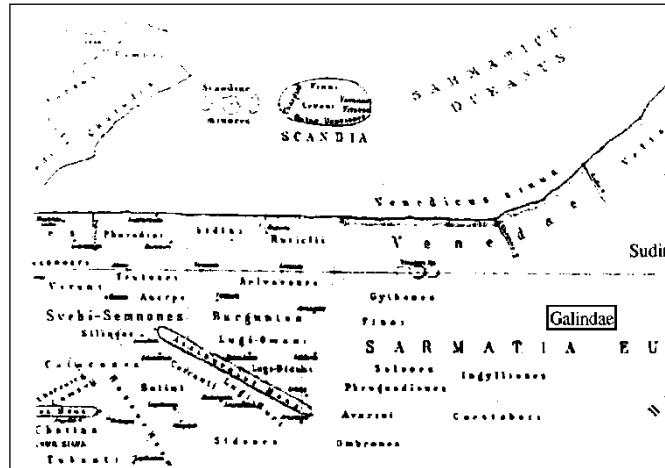
- Miasta Polskie w Tysiącleciu, Historia Miast Polskich. T. II, Wrocław - Warszawa - Kraków 1967, s. 133.

⁵K. Jażdżewski

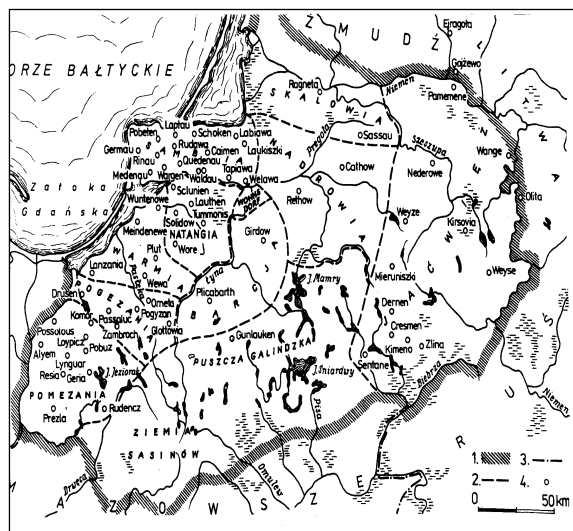
- Bałtowie 2. [w:] Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych. Red. W. Kowalenko, G. Labudy i T. Lehra-Spławińskiego -, Wrocław - Warszawa - Kraków 1961, t. 1, ss. 73-74.

⁶K. Jażdżewski

Ibidem, s. 73, ryc. 22.

Ilustracja 3. Fragment mapy Ptolemeusza z II wieku n.e. Nazwę Galindów ujęto w ramkę. Reprodukacja za M. Hübner⁷.

1. Granice Prus;
2. Przypuszczalne granice plemion;
3. Granice krain;
4. Ośrodek włości.

Ilustracja 4. Podział plemienny Prus w XIII wieku według H. Łowmiańskiego⁸.

Wydaje się jednak, iż o mniejszych jednostkach etnicznych znanych z nazwy, takich jak między innymi Sasini, można mówić dopiero od wczesnego średniowiecza. Nie można natomiast

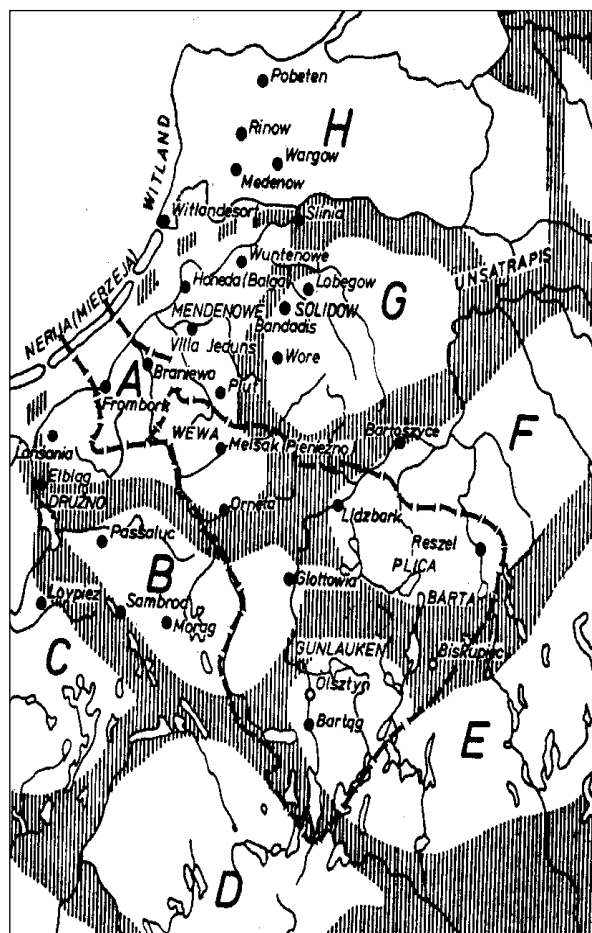
⁷ M. Hübner

- Das Herz Preußens. Das Bartnerland im Rahmen der preußisch-deutschen Geschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. Ost- und westpreußische Geschichtsquellen, Band 1, Oberschleißheim 1994, s 34, ryc. 17.

⁸ J. Okulicz

- Osadnictwo ziem pruskich od czasów najdawniejszych do XIII wieku, [w:] „Dzieje Warmii i Mazur w zarysie”, Warszawa 1981, t. 1, s 58, Mapa IV.

zaprzeczyć istnieniu w tym czasie większych plemion, takich jak np. Galindowie, którzy byli znani z nazwy już w początkach naszej ery i występują np. na mapie sporządzonej przez geografa aleksandryjskiego Ptolemeusza w II w n.e. (Ilustracja 3). Rozmieszczenie natomiast wszystkich plemion pruskich w średniowieczu obrazuje Ilustracja 4. Widnieje tu już zarówno Ziemia Sasinów, jak też i Galindia.

LEGENDA

Obszary zakreskowane - orientacyjne strefy graniczne między pruskimi terytoriami plemiennymi.

Obszary niezakreskowane - terytoria plemienne

- A - Warmia;
- B - Pogezania;
- C - Pomezania;
- D - Ziemia Sasinów;
- E - Galindia;
- F - Barcja;
- G - Natangia;
- H - Sambia;
- I - Skalowia;
- J - Nadrowia;

— - granica dominium biskupstwa warmińskiego

● - ośrodki włości pruskich

Ilustracja 5. Warmia w średniowieczu po utworzeniu diecezji. Według J. Powierskiego⁹.

Położenie Nidzicy na terenie ziemi sasińskiej obrazuje również mapa Warmii średniowiecznej opracowana przez J. Powierskiego (Ilustracja 5).

O okresie wędrówek ludów niewiele jest wiadomo, poza tym, iż w tym czasie formowały się podstawy struktur plemiennych plemion pruskich. Zapewne w tym czasie wykształciły się

⁹ J. Powierski - Warmia [w:] Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII. Red. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk, Ossolineum 1980, t. VI, cz. II, s. 330, ryc. 162.

poszczególne plemiona i szczepy. Prawdopodobnie od tego też czasu możemy mówić o Sasinach i graniczących z nimi Pomezanach, czy też Galindach. To granica tych dwu plemion zbiegała się u ujścia Drwęcy do Jeziora Drwęckiego, przy czym po stronie północnej Drwęcy leżały ziemie Pomezan, a po stronie południowej ziemie Sasinów, których główny gród znajdował się prawdopodobnie w okolicach obecnej wsi Zajączki. Jego relikty są w doskonałym stanie zachowane do dnia dzisiejszego. Niestety plemiona te nie zdołały wykształcić na tyle silnej organizacji o charakterze państwowym (wytworzyły jedynie okręgi oparte na wspólnocie terytorialnej¹⁰), aby się oprzeć nawałnicy najeźdźców, początkowo słowiańskich (wyprawy Bolesława Krzywoustego w latach **1107/1108; 1110/1111; i 1115**, jak również wcześniejsze Izjasława w **XI wieku**), a później (od początku **XIII wieku**) krzyżackich. Interesujący nas tu Sasinowie wyginęli niemal całkowicie prawdopodobnie w ciągu **XII wieku** na skutek walk granicznych z Polakami. Niewielka ich liczba, która ocalała i przyjęła chrześcijaństwo osiedliła się pod Olsztynkiem i Ostródą. Praktycznie w walkach z Krzyżakami plemię to nie brało już udziału¹¹. Pierwszymi osadnikami na ziemi sasińskiej byli członkowie innego plemienia pruskiego, tj. Pomezanie. Plemię to od dawna utrzymywało w miarę poprawne stosunki zarówno z państwem polskim jak i Pomorzanami. Wielu z nich po przyjęciu chrześcijaństwa zostawało lojalnymi poddanymi Zakonu¹².

Jeżeli chodzi o schyłek wczesnego i późne średniowiecze, to historia omawianego obszaru jest związana głównie z podbojem plemion pruskich, a tym samym i Sasinów oraz Galindów. Podboje te rozpoczęły się już w **1231 roku** od linii Wisły i wybrzeża Zalewu Wiślanego. Dalszy podbój miał miejsce z założonych już nowych ośrodków w Elblągu (**1237 rok**) na zachodzie, Bałgi na wschodzie, które stanowiły bazy wypadowe dla dalszych podbojów ziem pruskich.

Podboje zakończyły się przed wybuchem pierwszego powstania pruskiego, czyli w **1241 roku**. Wtedy to Krzyżacy mieli opanowane: Ziemię Chełmińską, Pomezanię, Pogezanię, Natangię i Barcję. Zdobycie Galindii i Sambii w **1255 roku** praktycznie zakończyło podbój ziem pruskich. Wcześniej, bo w **1243 roku** utworzono biskupstwo warmińskie (nie można utożsamiać z historyczną ziemią Warmów, czy też późniejszą Warmią). Ponieważ jednak ludy te nie pogodziły

¹⁰ B. Wawrzykowska - Najdawniejsze dzieje. [W:] Red. A. Wakar- „Ostróda. Z dziejów miasta i okolic”, Olsztyn 1976, s. 71.

¹¹ E. Martuszecki, T. Oracki - Dzieje Ostródy [w:] Red. A. Wakar- „Ostróda. Z dziejów miasta i okolic”, Olsztyn 1976, s. 72.

¹² W. Skrobot, R. Bogucki - Ostróda - obrazy z przeszłości, Olsztyn 1996, (brak numeracji stron) – pierwsza strona tekstu, druga strona tekstu.

się z takim stanem faktycznym, już w **1242 roku** wybuchło **I powstanie pruskie**, wspierane przez księcia pomorskiego Świętopelka. Zakończyło się ono dopiero w **1249 roku** układem zawartym w Dzierzgoniu¹³. Jednakże wkrótce wybuchło **II powstanie pruskie (1260-1274)**, trwające kilkanaście lat. Przystąpiły do niego niemal wszystkie plemiona (oprócz Pomezan i Ziemi Chełmińskiej)¹⁴. W **1274 roku** walczyli już tylko plemiona ościenne, a więc Skalowowie, Nadrowowie i Jaćwiegowie¹⁵, prawdopodobnie również Galindowie, jakkolwiek nie jest to udokumentowane. Po upadku powstania Krzyżacy masowo przesiedlali poszczególne plemiona.

Wspomniano już, iż Nidzica położona jest na terenie historycznej krainy zwanej Ziemią Sasińską, która obejmowała swym zasięgiem ziemię lubawską oraz wydzielane przez niektórych Pojezierze Ostródzko-Nidzickie między górną Wkrą, Brynicą, górną Pasłęką i górną Drwęcą oraz Omulewem i Górnym Orzycem. Ponieważ nieznana jest wewnętrzna struktura podziału terytorialnego plemienia, niektórzy badacze przyjmują, że mogła się ona pokrywać z podziałem późniejszego komturstwa ostródzkiego na komornictwa - dąbrówieńskie, działdowskie, nidzickie ostródzkie i olsztyneckie¹⁶.

Po wytępieniu Sasinów w tradycji historycznej na interesującym nas tu terenie bardziej znane jest jedynie terytorium, jako Puszcza Galindzka, niż plemię zamieszkujące te ziemie. Podkreślić należy, iż ziemia sasińska pierwotnie była częścią tzw. Puszczy Galindzkiej i początkowo należała do komturstwa dzierzgońskiego¹⁷ (po jego utworzeniu w **1247 roku**¹⁸). Natomiast po wydzieleniu z południowo-wschodniej części komturstwa dzierzgońskiego w latach **1340** lub **1341** osobnego komturstwa ostródzkiego przez wielkiego mistrza Dietricha von Altenburg¹⁹, ziemia sasińska znalazła się właśnie pod jego administracją.

¹³ H. Łowmiański - Prusowie i Państwo Krzyżackie [w:] praca zbiorowa pod red. S. Zajchowskiej i M. Kielczewskiej-Zaleskiej - „Warmia i Mazury”, Poznań 1953, cz. 1, s. 107.

¹⁴ M. Biskup, G. Labuda - Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach. Gospodarka - Społeczeństwo – Państwo - Ideologia, Gdańsk 1988, s. 180.

¹⁵ M. Biskup, G. Labuda - Ibidem., 1988, s. 182.

¹⁶ J. Powierski - Op. cit., 1975, s. 74.

¹⁷ M. Töppen - Historia Mazur. Przyczynek do dziejów krainy i kultury pruskiej. Według źródeł drukowanych i rękopiśmiennych przedstawił Max Toeppen, dyrektor gimnazjum w Kwidzynie, Olsztyn 1995, s. 91.

¹⁸ M. Biskup, G. Labuda - Op. cit., 1988, s. 173.

¹⁹ M. Töppen - Op. cit., 1995, s. 92.

Tak zwaną pustkę galindzką zaczęto kolonizować dopiero w **XIV wieku**, osadzając tu początkowo Prusów przenoszonych z innych terytoriów. W **drugiej połowie XIV wieku** rozpoczął się natomiast napływ ludności polskiej²⁰.

Na terenie, na którym obecnie położona jest Nidzica natrafiono na ślady osadnictwa, które wyprzedzają znacznie okres podboju krzyżackiego. Obszar Starego Miasta, a zwłaszcza rynek, czyli st. II w Nidzicy, położone jest na wcześniejszej osadzie pochodzącej z okresu halszackiego oraz lateńskiego, a więc z okresu od około **500 r p.n.e.**, Aż do przełomu er, którą to osadę należy wiązać zarówno z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich, jak też przeworską. Niezbite dowody istnienia tych kultur zostały pozyskane podczas nadzorów, a następnie badań wyprzedzających przeprowadzonych jesienią 1999 roku przez piszącego te słowa. Udało się uzyskać nawet datę C¹⁴ z jednego z palenisk, które wydatowano **na 300 (± 80) r p.n.e.**²¹. Jest to o tyle ciekawe, że z paleniska, z którego pobrano próbkę pochodzi także niewielki kubek typowy dla kultury przeworskiej. Mielibyśmy, więc do czynienia z najwcześniejszym udowodnionym funkcjonowaniem osady kultury przeworskiej na tym terenie. Równie interesujący jest również fakt współistnienia w obrębie jednego stanowiska zarówno kultury kurhanów zachodniobałtyjskich (w fazie jej przeżywania się) oraz przeworskiej w jej najwcześniejszych fazach. Materiały charakterystyczne dla obu tych kultur pozyskano mianowicie w obrębie jednego obiektu (jamy zasobowej). Szczegółowe omówienie wyników tych badań, przedstawiono w innym miejscu²². W niewielkiej odległości od obszaru Starego Miasta w Nidzicy, przy ulicy Warszawskiej odkryto także ślady osadnictwa halszackiego, a konkretnie kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. Pozostałości osady z wczesnej epoki żelaza (Nidzica, st. IX) zostały uchwycone także podczas badań wyprzedzających inwestycję budowlaną²³. Z wzmianek archiwalnych znane jest także cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich zlokalizowane na zachodniej stronie stoku wzgórza zamkowego, o czym przypomniał w swojej dysertacji doktorskiej J. Okulicz²⁴. Okolice Nidzicy stanowiły centrum skupiska osadniczego, który

²⁰M. Pollakówna, T. Lehr-Spławiński - *Galindia* [w:] Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII. Red. W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Spławiński, Wrocław -Warszawa-Kraków 1964, t. II, cz. I, s. 79.

²¹ Badania wykonało laboratorium w Kijowie..

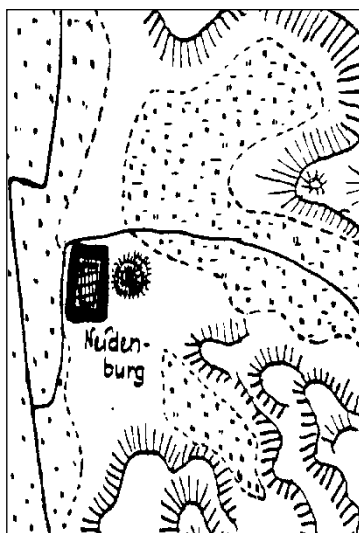
²² A. Mackiewicz - Op.cit 2004

²³ I. Mirkowska, K. Jodłowski - Wyniki badań ratowniczych osady z wczesnej epoki żelaza w Nidzicy (st. X). Rocznik Olsztyński. Tom XVII. Olsztyn 1997, ss. 183 i n.

²⁴ J. Okulicz - Plemiona grupy nidzickiej kultury grobów jamowych (w okresie od końca II w. p.n.e. do V w. n.e.), Warszawa 1965, cz. II, s. 173[w:] W. Nowakowski, A. Szela (red), *Pogranicze trzech światów*, Warszawa 2006, załącznik na płycie CD

określony został przez J. Okulicza, jako grupa nidzicka kultury grobów jamowych (dawna nazwa kultury przeworskiej). Znanych jest szereg stanowisk (głównie cmentarzysk) zaliczanych do tego skupiska osadniczego, zlokalizowanych w niewielkiej odległości od Nidzicy (np. Pielgrzymowo, Litwinki, czy Niedanowo)²⁵. Wydaje się zatem, że wspomniane wcześniej stanowiska zlokalizowane w granicach miasta Nidzicy zaliczyć można do tego skupiska osadniczego. Podczas badań archeologicznych prowadzonych w 2011 i 2012 roku przy okazji remontu piwnicy i otoczenia ratusza (wykop 31) zadokumentowano także ślady osadnicze- zadokumentowano 5 obiektów osadniczych. Ponadto w profilach wykopów zaobserwowano występowanie warstwy kulturowej z materiałem zabytkowym datowanym na okres wpływów rzymskich lub wczesne średniowiecze. Wyniki obserwacji potwierdzają istnienie na obszarze placu rynkowego w Nidzicy osadnictwa, które wiązać można z grupą nidzicką kultury przeworskiej a także z okresem wczesnego średniowiecza²⁶.

Miejscowość, jako miasto rozwinęła się z osady, która powstała przy zamku krzyżackim założonym na wysokim wzgórzu (**Ilustracja 1; Ryc.: 4**) w zakolu rzeki Nidy. Schematyczne położenie pod względem topograficznym przedstawił Kelletat w swoim opracowaniu dotyczącym miast „wschodniopruskich” (**Ilustracja 6**).

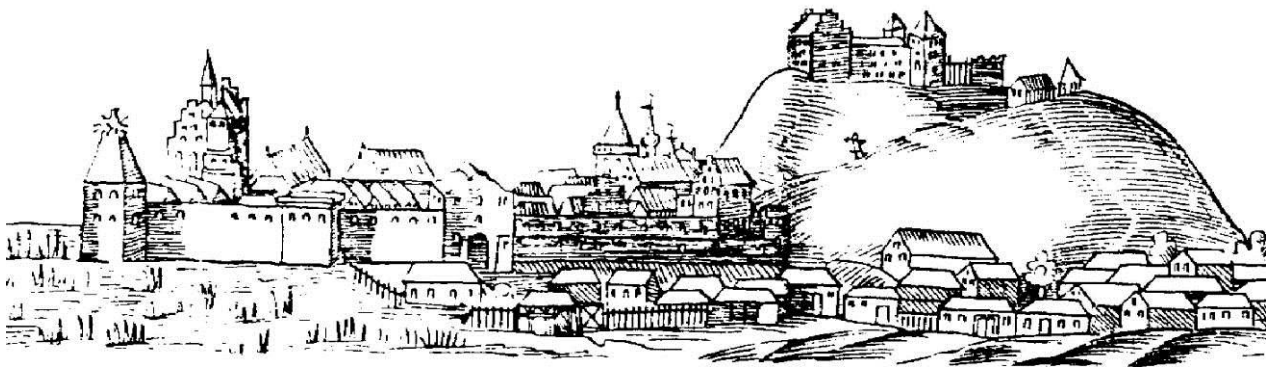
Ilustracja 6. Schematyczne położenie miasta pod względem hydrograficzno- topograficznym. Za H. Kelletat'em²⁷.

²⁵ J. Okulicz -Op.cit 1965, s. 159,174-175, 191

²⁶ A. Mackiewicz, I. Zduńska – Sprawozdanie z badań archeologicznych polegających na stałym nadzorze podczas prowadzenia prac ziemnych związanych z remontem ratusza w Nidzicy na działkach nr 13 i 14/12, obręb 6 (Stanowisko II, wykop 31), Olsztyn 2013, maszynopis w archiwum WUOZ

²⁷H. Kelletat - Die Städte Ostpreußens in ihrer geographischen Lage und deren Auswirkungen Ein Beitrag zur Heimatkunde, Königsberg Pr. 1934. s 153.

Miasto założono w zakolu rzeki Nidy u podnóża wysokiego wzniesienia, na którym wznosi się zamek. Według legendy został on wybudowany na miejscu wcześniej istniejącego grodu pruskiego. Pierwsza wzmianka o zamku pochodzi z **1376 roku**. Jego budowę zakończono około **roku 1400**. Był on siedzibą wójta. Samo miasto lokowano w **1381 roku** na prawie chełmińskim. Dokument lokacyjny wystawił wielki mistrz Winrych von Kniprode. Dokument ten odnowił wielki mistrz Michał Kuchmeister w **roku 1420**. Miasto usytuowano w zakolu rzeki Nidy na terenie bagnistym przy szlaku prowadzącym z Mławy do Ostródy, Pasłęka, Olsztyna, Lidzbarka Warmińskiego i Królewca. Założono je na planie regularnego prostokąta z dużym również prostokątnym rynkiem pośrodku. Świadczy to o tym, iż lokowano je na surowym korzeniu z zastosowaniem limitacji mierniczej. Miasta takie o regularnym układzie znane są z terenu całych Prus Wschodnich, zwłaszcza w przypadku, tych, które założono w **wiekach XIII-XV**. Układ, jaki został uwieczniony na zachowanych rysunkach z **XVI i XVII wieku** (Ilustracja **7 i 8**) oraz planach z **wieku XIX** (Ilustracja **9 - 11**) potwierdza regularność rozplanowania miasta. Założono je na planie regularnego prostokąta o wymiarach **271 x 181 m**²⁸.

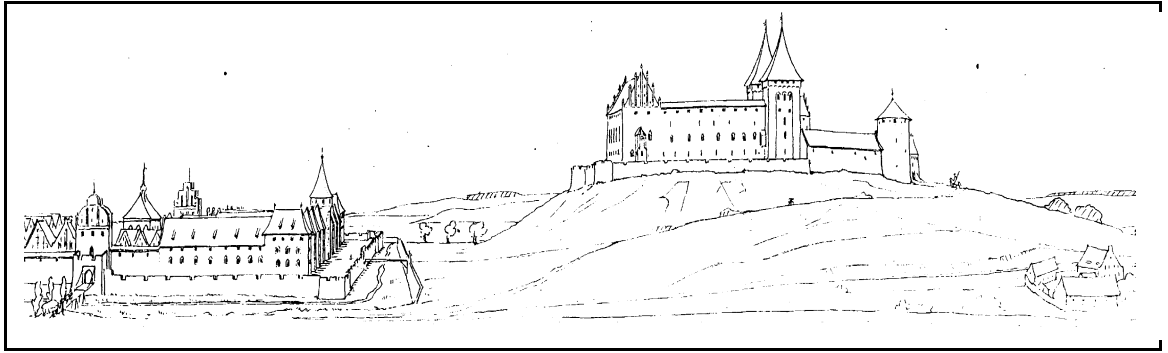
Ilustracja 7. Panorama miasta z końca XVI wieku (1585 rok) według Hennebergera²⁹.

²⁸

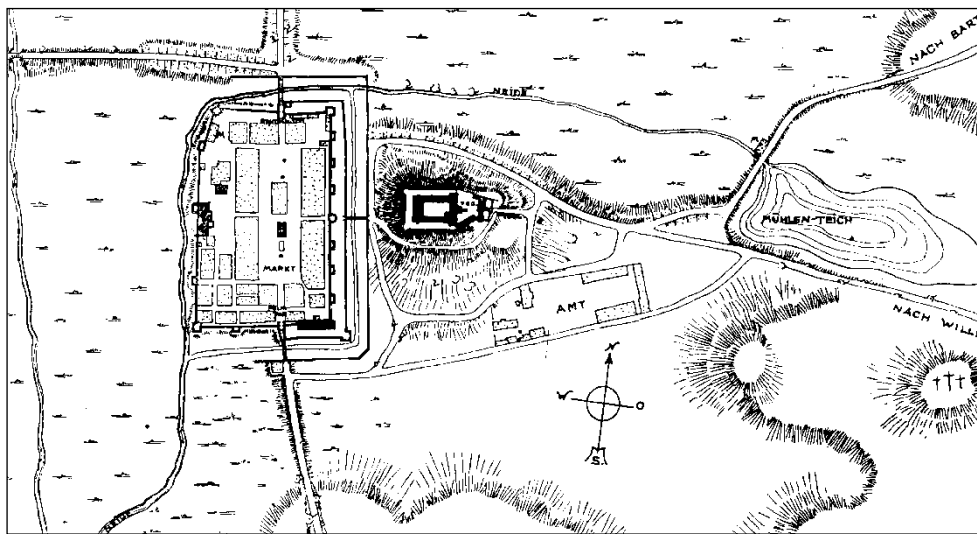
Praca zbiorowa
Henneberger

²⁹

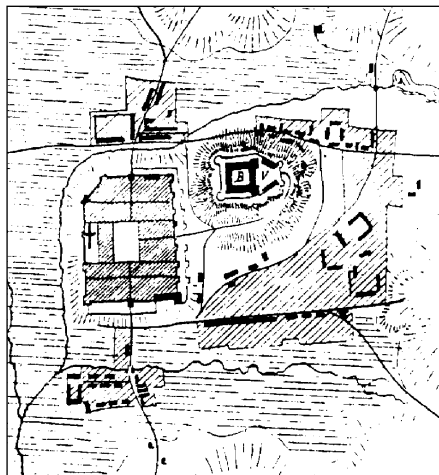
- Nidzica z dziejów miasta i okolic, Pojezierze Olsztyn 1976, s. 65.
- Erklärung der Preußischen Grosseren Landtafel 1585, s. 332.

Ilustracja 8. Panorama miasta od strony południowej według Steinbrechta³⁰ wykonana w 1804 roku na podstawie rysunku Hennebergera.

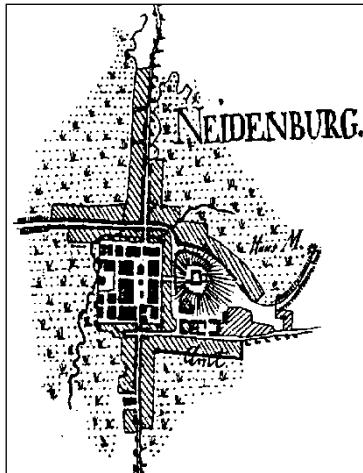

Ilustracja 9. Plan miasta średniowiecznego wykonany w 1916 roku na podstawie starszych materiałów. Tutaj za C. Steinbrechtem³¹.

Ilustracja 10. Plan miasta wraz z zamkiem według Giesego z lat 1826 - 1828. Tutaj za Boetticherem³².

- ³⁰ C. Steinbrecht - Die Baukunst des Deutschen Ritterordens in Preußen. IV. Die Ordensburgen der Hochmeisterzeit, Berlin 1920, T. 42, Abb. 138a.
- ³¹ C. Steinbrecht - Ibidem., 1920, s. 66, Abb. 124.
- ³² A. Boetticher - Die Bau und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen. Heft III. Das Oberland, Königsberg 1893, s. 94, Abb. 79.

Ilustracja 11. Plan miasta według Rehefelda z lat 1807 - 1818.

Tutaj za H. Bonk³³.

W końcu **XIV wieku** miasto otoczone zostało murami obronnymi z prostokątnymi basztami i dwiema bramami: tzw. Polską od południa i Niemiecką od północy. Do systemu obronnego włączono także kościół parafialny znajdujący się od strony zachodniej przy murach miejskich. Wschodnia linia murów wzmocniona została sześcioma basztami czworokątnymi oraz dodatkowo okrągłą wieżą znajdującą się mniej więcej w połowie linii wschodniej (Ilustracja 8, 9, 10, 12). Przy wieży znajdowała się Furta zwana Wietrzną lub Pożarniczą³⁴. W południowo-wschodnim narożniku miasta znajdował się, istniejący do dziś, budynek o charakterze obronnym zwany „Klasztorkiem”. W narożniku północno-wschodnim zlokalizowana była inna budowla obronna, zwana „Zameczkiem”. Od strony wschodniej, gdzie teren nie był tak bardzo obronny jak w innych miejscach wzniesiono podwójny ciąg murów. Między tymi murami znajdowało się

³³ H. Bonk - Die Städte und Burgen in Altpreussen (Ordensgründungen) in ihrer Beziehung zur Bodengestaltung, Königsberg in Pr. 1895, Taf. XI, ryc. 67.

³⁴ Patrz przypis 2 oraz Ryc. 2

między innymi więzienie³⁵ Od tej też strony (wschodniej i południowej) przekopano fosę. Od strony północnej i zachodniej rolę fosy spełniała rzeka Nida.

Ilustracja 12. Nidzica w średniowieczu, na podstawie rysunku D. Kempego z 1602 r, wykonał O. KloeppeL-Langfuhr³⁶

Okolo **1400 roku** istniała tu już szkoła miejska. Na środku długiego rynku, który zajmował **29% powierzchni** miasta³⁷, znajdował się ratusz, który po wielu zniszczeniach i odbudowach ostatecznie rozebrano w **1828 roku**. Obecny budynek ratusza wzniesiono w latach **1921 - 1923**. Wokół rynku znajdowały się domy z podcieniami. Już w **1410 i 1414 roku** miasto zajęły wojska polskie Władysława Jagiełły. W czasie wojny trzynastoletniej po przystąpieniu do Związku Pruskiego mieszczanie sami wydali miasto Polakom. Pomimo to na mocy Pokoju Toruńskiego z **1466 roku** miasto zostało przy państwie zakonnym. Od **1525 roku** Nidzica pozostawała w obrębie lennych Prus Książęcych. Od **1752 roku** było to miasto powiatowe. Już od **połowy XVI wieku** w mieście pojawili się czescy husyci. Od **wieku XVII** miasto zaczęło się

³⁵ E. Keyser (Frederichs) - Nidzica, pow. nidzicki [w:] Księga miast (opisy miast byłych Prus Wschodnich) Olsztyn 1948, s. 112.

³⁶ K. Jakubowski, M. Wielgus, A. Wysocki - Skrócone studium historyczno-urbanistyczne. Wytyczne i postulaty konserwatorskie dla miasta Nidzica. 1992, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

³⁷ L. Czubieli, T. Domagała - Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur, Pojezierze Olsztyn 1969, s. 216.

rozwijać poza obrębem murów obronnych, zwłaszcza w kierunku południowym i południowo-wschodnim, oraz północno-wschodnim (Polskie Przedmieście i Zduńska Górka)

Od średniowiecza Nidzica słynęła z warsztatów ceramicznych, a szczególnie z garncarstwa i kaflarstwa. Produkowano tu **charakterystyczne kafle o motywach ludowych** z polskimi napisami. Rozwijał się także ożywiony handel z Polską.

Miasto wielokrotnie nawiedzały klęski elementarne. Szczególnie dotkliwe były **pożary** z lat **1414**, **1664** (spłonęły kościoły i połowa miasta), **1804** (zniszczeniu uległy kościoły i zabudowa rynku), **1835** (spłonęła wschodnia pierzeja rynku). Szczególnie dotkliwe były zniszczenia po pierwszej wojnie światowej (już w **1914 roku** po natarciu gen. Samsonowa połowa miasta legła w gruzach) oraz w **1945 roku**, kiedy to wyburzono całe śródmieście. Ocenia się, iż w miasto uległo wówczas zniszczeniu w **70%**. W wyniku kolejnych pożarów i wojen miasto uległo znacznym przekształceniom. W XIX rozebrano większą część murów obronnych oraz obydwie bramy, fosę od strony wschodniej zasypano. Wydłużono w kierunku południowym plac rynkowy, likwidując jeden kwartał zabudowy. Po zniszczeniach I wojny światowej miasto zostało szybko i pieczołowicie odbudowane, przy zachowaniu jego historycznego charakter. Odbudowa ze zniszczeń dokonanych w 1945 roku nie przebiegała już w tak planowy sposób. W wyniku chaotycznych działań powojennych zabytkowy układ urbanistyczny miasta został w znacznym stopniu zniszczony³⁸. Dlatego też planowana przez Urząd Gminy Nidzica przebudowa, a właściwie odtworzenie przebiegu ulicy Murarskiej (przynajmniej częściowe) ma ogromne znaczenie dla przywrócenia urbanistycznego porządku w granicach lokacyjnego miasta. Objęta badaniami ulica Murarska, na odcinku od skrzyżowania z ul. Jagiełły, do skrzyżowania z ul. Ratuszową, to pozostałość dawnej ulicy przymurnej, służącej do komunikacji w razie obrony miasta. Wzdłuż tej ulicy zachowały się trzy baszty, dwie na odcinku objętym badaniami, oraz jedna na niezabudowanym obecnie, zielonym skwerze, na północ od skrzyżowania z Ratuszową.

Baszta przy ulicy Murarskiej 2 została przebudowana na budynek mieszkalny i z zewnątrz otynkowana, straciła charakter budowli obronnej. Baszta przy ulicy Murarskiej 4, obecnie siedziba inspektoratu budowlanego, zbudowana została z kamieni polnych oraz cegły (FOT_01 i 02). Po zdobyciu Nidzicy przez Armię Radziecką budynek został zrujnowany, wewnątrz został prawdopodobnie spalony, zachowały się jednak mury obwodowe. Rekonstrukcja i konserwacja budynku, przeprowadzona prawdopodobnie w latach 70, wykonana została w sposób

³⁸ K. Jakubowski, M. Wielgus, A. Wysocki - Op. cit, s.11-12

skandaliczny. Ściana frontowa została praktycznie zburzona i wybudowana od nowa z białej, wapiennej cegły; fugi między kamieniami uzupełnione zostały niechlujnie betonem. Później do baszty dobudowano jeszcze wiatrołap (FOT_02).

Ilustracja 13. Jedna z trzech zachowanych baszt przy ulicy Murarskiej w roku 1959, ujęcie w kierunku północnym. Zdjęcie z Archiwum PKZ Poznań. Fot. S. Leszczyński

III. SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH

Sondażowe badania archeologiczne związane były z planowaną przebudową na ulicy Murarskiej. Prace terenowe prowadzono od 26 września do 4 października 2013 roku. Wykonano 5 wykopów sondażowych, które oznaczono numerem 33 w obrębie stanowiska II w Nidzicy oraz kolejnymi literami alfabetu (od a do e). Celem badań było stwierdzenie bądź wykluczenie obecności starszych, historycznych nawierzchni oraz rozpoznanie przebiegu wschodniej linii murów obronnych. Prace wykopaliskowe wykonywano ręcznie, przy udziale pracowników fizycznych. Odkryte relikty architektury dokumentowano w formie rysunkowej i fotograficznej. Po zakończeniu prac ziemnych wykopy zasypiano.

Badania archeologiczne objęły swym zasięgiem teren położony przy ulicy Murarskiej. Dawniej na tym odcinku była to Mauer Strasse (Ryc.: 1 - 3; Ilustracja 12). Jak wskazuje na to nazwa, ulica ta biegła pod murami miejskimi. Przy ulicy Murarskiej do dziś zachowała się część wschodniej linii dawnych murów obronnych wraz z dwiema czworokątnymi basztami (FOT_01-02) oraz w sąsiedztwie dawnego Browaru Zamkowego (Schlossbrauerei Neidenburg) powstałego w 1868 roku. Obecnie mieści się tu Wytwórnia Win i Miodów Pitnych oraz klub nocny. Zabudowa dawnego browaru została wpisana do rejestru zabytków jako przykład XIX-wiecznego budownictwa przemysłowego.

Projekt odtworzenia ulicy Murarskiej rozpoczęto w 2011 roku od wyburzenia zabudowy gospodarczej na działce 6-32/2, powstałej w okresie powojennym³⁹. Wyburzany budynek był jednopiętrowy, niepodpiwniczony, ale cała konstrukcja była częściowo zagłębiona w ziemi (Ilustracja 14). Budynek rozebrano tylko do poziomu placu, nie wyciągano części fundamentowej budynku. Zagłębiona w ziemi część budynku zasypiano gruzem pochodzącym z rozbiórki, a następnie na cały teren nawieziono piasku. Wytyczanie wykopu w miejscu po rozebranych budynku wydawało się bezcelowe, dlatego też nie wykonano w tam żadnego wykopu sondażowego. Trzy wykopy (33a, d i e) wytyczono w poprzek ulicy, tak by uchwycić zarówno jej oryginalną szerokość jak i pozostałości starszych nawierzchni. Wykopy 33b i c wytyczono przy baszcie tak, by udało się uchwycić linię muru obronnego.

³⁹ A. Mackiewicz, I. Zduńska

- Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego przeprowadzonego podczas rozbiórki budynku gospodarczego położonego przy ulicy Murarskiej w Nidzicy (stanowisko II), Stawiguda 2011. Maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie

Ilustracja 14. Nidzica. Budynek gospodarczy rozebrany w 2011 roku, w głębi widoczne usunięte z wnętrza budynku zbiorniki. Fot. M. Arcyz, UG Nidzica.

Wykop 33a (Ryc. 4-5, FOT_04-06; 12-20; 31)

Wykop wytyczono w poprzek ulicy, przed budynkiem Murarska 2. Wykop miał wymiary 2 x 5 m. Strop wykopu stanowił bruk kamienny, stanowiący w tym miejscu nawierzchnię ulicy (FOT_04), zachodni skraj wykopu wyznaczał krawężnik betonowy. W wykopie odsłonięto relikty muru ceglanego oraz przylegającego do niego bruku kamiennego. Poziom określono jako poziom I, wykonano dokumentację rysunkową rzutu wykopu (Ryc.4A). Odsłonięty mur zorientowany był na osi W-E, prostopadle do fasady budynku Murarska 2. Korona muru znajdowała się na poziomie od 172,31 do 172,5 m n.p.m., natomiast poziom bruku kamiennego przylegającego do muru znajdował się na poziomie 172, 48-172,67 m n.p.m. Wydaje się, że bruk stanowił poziom użytkowy budynku, do którego przynależał odkryty mur ceglany. Zarówno bruk jak i mur zachowały się jedynie w postaci szczątkowej. Ze względu na to, że przebiegają w poprzek ulicy, zniszczone zostały przez wkopy pod instalacje wybudowane w ulicy (Ryc.4A).

Po zdjęciu poziomu I – bruku stanowiącego poziom użytkowy budynku, którego relikty odkryto w wykopie 33a, doprowadzono wykop do głębokości maksymalnej 2 m. Głębokość taką udało się uzyskać tylko w południowo – wschodnim narożniku wykopu, by sprawdzić głębokość posadowienia odkrytego muru. Dzięki usunięciu bruku udało się odsłonić pełną szerokość muru,

która wynosiła 0,7 m (0,8 z odsadzką). Odsłonięto także lico południowej fragmentu muru, który zadokumentowano rysunkowo (Ryc.4C) oraz fotograficznie (FOT_31). Dokumentowany mur zbudowany był z cegieł wyrabianych ręcznie o wymiarach: 32 x 15,2 x 8,5 cm, 31,2 x 15 x 9 cm, 31 x 15 x 8,5 cm, 31 x 14,5 x 8,5 cm. Cegły spojone były zaprawą wapienną. Użyte do budowy materiały wskazują, że odkryty mur mógł mieć chronologię średniowieczną, jednak nie można wykluczyć, że do budowy muru wykorzystano materiał rozbiórkowy. Nie udało się prześledzić zastosowanego wątku budowlanego, ponieważ mur zachował się w stopniu szczątkowym. Po odsłonięciu lica południowego muru okazało się, że zachowały się już tylko dwie warstwy cegieł, z czego jedną interpretować można jako rolkę. Poniżej cegieł mur zbudowany był z średniej wielkości kamieni polnych, spojonych zaprawą wapienną do poziomu 171,73 m n.p.m. Spągowa część muru zbudowana była z warstw mniejszych kamieni i gruzu ceglanego zasypanych jasnobrunatnym piaskiem.

Zadokumentowany rysunkowo profil południowy wykopu miał długość 5 m i wysokość od 0,5 do 1,9 m. W części stropowej profilu widoczny był bruk kamienny ułożony na warstwie szarego gruboziarnistego piasku ze żwirem. W profilu widoczne były cztery wkopu pod przebiegające w tym miejscu instalacje: wodociąg, kanalizację deszczową, gaz oraz elektrykę. Wypełnisko wkopów stanowił przemieszany brunatny piasek z gruzem.

We wschodniej części profilu, między 0 a 1,2 m widoczne były nie naruszone wkopami warstwy. Pod brukiem i szarym piaskiem widoczna była 0,4 m miąższości warstwa szarobrunatnego piasku z drobnym gruzem, mająca charakter niwelacyjny. Poniżej tej warstwy widoczna była cienka warstwa zniszczeniowa, stanowiąca ślad po pożarze, ciemnobrunatny piasek ze śladami spalenizny i gruzu. Warstwa ta miała miąższość zaledwie 0,06 m, a pod nią zalegała warstwa ciemnobrunatnego piasku, poniżej której, na poziomie 172,53-172,49 m n.p.m. znajdował się bruk kamiennie-ceglany ułożony na warstwie szaro-brunatnej próchnicy o miąższości 0,14 m. Pod nią zalegała warstwa a pod nią warstwa jasnożółtego piasku nad warstwą czarnej próchnicy ze spalenizną zalegająca na głębokości od 0,9 do 1 m. Poniżej warstwy spalenizny widoczne były warstwy budowlane związane z konstrukcją muru ceglano-kamiennego odsłoniętego w wykopie. Od głębokości 1 m do 1,4 m widoczne w profilu była warstwa jasnobrunatnego piasku. Poniżej aż do dna wykopu widoczna była warstwa szarych i jasnoszarych przewarstwionych piasków. W dokumentowanym rysunkowo profilu wschodnim wykopu (Ryc. 4B), który miał 2 m szerokości i prawie 2 m wysokości zaobserwowano warstwy

tożsame z tymi, które opisano powyżej, w części wschodniej profilu. Dodatkowo w profilu tym udało się uchwycić poziom calca na poziomie 171,95 m n.p.m.

Wykop 33b (Ryc. 5-7; FOT_07-11, 24-30)

Wykop miał wymiary 2 x 6,8 m i został wytyczony na osi wschód-zachód, w odległości 2 m od południowej ściany baszty o adresie Murarska 4. Początek wykopu znajdował się przy istniejącym murze ogrodzenia terenu pobliskiej szkoły, który jak się okazało stanowi pozostałość muru budynku dostawionego do muru obronnego. Strop wykopu stanowiła nawierzchnia z trylinki betonowej. W wykopie odsłonięto fragment muru obronnego, a także piwnicę kamienicy dostawionej do tego muru od wschodu. Szerokość odkrytego pomieszczenia piwnicy wynosiła 4,1 m. Piwnica miała ceglana posadzkę oraz ściany oblicowane ceglami. Pośrodku pomieszczenia w posadzce znajdowały się dwa kanały o szerokości 0,07 m przedzielone garbem w posadzce o szerokości 0,64 m (FOT_08). Posadzka znajdowała się na poziomie 171,38-171,49 m n.p.m. Zarówno licowanie ścian pomieszczenia jak i posadzka wykonane były z cegły maszynowej o wymiarze 25 x 12 x 6 cm (FOT_07-09). W części wykopu, w którym odsłonięto pomieszczenie piwniczne dokumentacje profili ziemnych ograniczono do wykonania fotografii (FOT_10-11), ponieważ wypełnisko piwnicy stanowiła warstwa zasypiskową w postaci przemieszanego szaro-brunatnego piasku z dużą ilością gruzu ceglanego i śmieci. W zasypisku znaleziono nieliczny materiał zabytkowy – szklane butelki drogeryjne, porcelanowe zatyczki butelek od piwa, dwie monety (szeląg litewski Jana Kazimierza z XVII wieku i pół marki niemieckiej z XX wieku). Na dnie zasypu, na głębokości ok. 2 m znaleziono także bardzo zniszczony egzemplarz szabli (prawdopodobnie jest to rosyjska szabla kawaleryjska, którą datować można na początek XX wieku).

W wykopie odsłonięto fragment muru obronnego miasta, jednak był on zniszczony ingerencją budowlaną z końca XIX – początku XX wieku. Wschodnie lico muru zostało podkute i do takiego ścienionego muru dostawiono nowe lico ceglane, widoczne na FOT_09. Odsłonięty w wykopie 33b mur był cieńszy niż np. w wykopie 33c, miał tylko 1,1 m szerokości. Szerokość właściwego muru kamiennego wynosiła 0,64 m, zaś szerokość dostawionej ściany ceglanej 0,38 m. Szczelina dylatacyjna pomiędzy poszczególnymi częściami muru wypełniona była jasnobrunatnym piaskiem. Od strony zachodniej zachował się lico muru obronnego, które zostało zadokumentowane rysunkowo (Ryc.9) i fotograficznie (FOT_27). Lico miało wysokość 2,2 m,

spąg stopy fundamentowej znajdował się na poziomie 171,14 m n.p.m., spąg wykopu zaś na głębokości 170,96 m n.p.m.

Lico zbudowane było ze średnich i dużych kamieni polnych układanych warstwami, puste przestrzenie uzupełnione zostały okrzeskami i zalane zaprawą wapienną. Zaprawa wapienna widoczna jest w licu do poziomu 171,83 m n.p.m., poniżej tej warstwy kamienie budujące mur obsypane są żółtym piaskiem. W części spągowej muru zastosowano także warstwę wyrównawczą w postaci rumoszu ceglanego.

W zadokumentowanym w zachodnim skraju wykopu profilu południowym, dochodzącym do muru obronnego (Ryc.8, FOT_25) zaobserwowano niezbyt skomplikowaną stratygrafię. Poniżej warstwy trylinki o wysokości 0,12 m znajdowała się 0,06 m miąższości podbudowa w postaci żółtego piasku. Poniżej podbudowy, do głębokości 0,3 – 0,4 m widoczna była warstwa brunatnego piasku z gruzem zalegającego cienką warstwą pod podbudową chodnika. Ta sama warstwa stanowiła także wypełnisko wkopu pod starą instalację telekomunikacyjną. Poniżej w profilu widoczna była warstwa przemieszanego jasnobrunatnego piasku z gruzem, zalegająca do głębokości 171,27 m n.p.m. Poniżej, aż do dna wykopu w profilu widoczna była warstwa żółtego piasku. W profilu nie było widocznego wkopu fundamentowego, wydaje się raczej, że mur był w czasie budowy obsypywany żółtym piaskiem, o czym świadczy znajdująca się przy samym murze i poszerzająca się ku dołowi warstwa żółtego piasku.

Zadokumentowany rysunkowo i fotograficznie (Ryc.8, FOT_24) profil zachodni wykopu był bardzo jednorodny. Profil miał 2 - 1 m szerokości i wysokość 2,5 m. Strop profilu stanowiła nawierzchnia z trylinki betonowej, pod która zalegała warstwa podsypki z żółtego piasku o miąższości 0,1 m oraz warstwa brunatnego przemieszanego piasku z gruzem. W profilu zachodnim zaobserwowano w nim dokładnie takie same warstwy, jak w profilu południowym. Przeważająca w profilu warstwę stanowił jasnobrunatny przemieszany z drobnym gruzem piasek widoczny w profilu od głębokości 0,5 do 1,95 m. Poniżej, aż do dna wykopu w profilu widoczny był jasnożółty piasek.

Wykop 33c (Ryc. 8-10, FOT_23, 34-37, 48-54)

Wykop wytyczono na osi wschód-zachód, w odległości 3 m od północnej ściany baszty (Murarska 4). Wykop miał wymiary 2-2,2 x 6,8 m. Strop wykopu stanowiła wylewka betonowa, w części wschodniej oraz beżowy piasek w części zachodniej wykopu. Po zdjęciu 0,2-0,3 m

warstwy piasku, w zachodnim skraju wykopu odsłonięto bruk kamienny znajdujący się na poziomie 173,73-173,76 m n.p.m. (FOT_23, 34). Jest to ten sam bruk, który znajdował się w stropie wykopu 33a, jednak na tym odcinku ulicy został przysypany grubą warstwą piasku.

Po rozebraniu bruku i skuciu wylewki betonowej w wykopie odsłonięto koronę muru obronnego (FOT_53-54). Mur miał szerokość 1,5-1,6 m, w trakcie prac wykopaliskowych odsłonięto oba lica muru, jednak tylko od strony zachodniej uchwycono spąg fundament oraz calec. Po wschodniej stronie muru wypełnisko wykopu stanowił głównie gruz ceglany i betonowy, przemieszany z szaro-brunatnym piaskiem i śmieciami, dlatego też po osiągnięciu głębokości ok. 1,4 m odstąpiono od dalszej eksploracji (FOT_36). Również w tym miejscu do muru obronnego musiał być dostawiony budynek, prawdopodobnie gospodarczy, gdyż w profilu północnym wykopu odsłonięto ścianę betonową (FOT_37), poza tym lico wschodnie muru obronnego nosiło ślady tynkowania (FOT_35). Odsłonięty w wykopie fragment muru obronnego nosił ślady ingerencji budowlanej z początku XX wieku. W prawdopodobnie częściowo podkutej zachodniej krawędzi muru zamontowano metalowy słup elektryczny, doklejony do muru przy pomocy dużej ilości betonu (Ryc. 8, 9B).

Odsłonięte w wykopie lica muru obronnego zostały zadokumentowane rysunkowo (Ryc.9) i fotograficznie (FOT_35, 48,54). Odsłonięte lica miały szerokość ok. 2 m oraz wysokość 1 m (lico wschodnie) i 1,6 m (lico wschodnie). Lica zbudowane zostały ze średnich i dużych kamieni polnych układanych warstwami, puste przestrzenie uzupełnione zostały okrzeskami lub gruzem ceglany i zalane zaprawą wapienną. Zaprawa wapienna widoczna jest w licu zachodnim do poziomu 172,98 m n.p.m., poniżej tej warstwy kamienie budujące mur obsypane są żółtym piaskiem. W murze zastosowano także warstwę wyrównawczą w postaci rumoszu ceglano.

W zadokumentowanym rysunkowo profilu północnym widoczne były dwa wkopy kanalizacji deszczowej oraz wkop pod starą linię telekomunikacyjną. Ponadto w południowo-zachodnim narożniku odsłonięto fragment starej studni kanalizacyjnej (FOT_50, której pokrywa znajdowała się na tym samym poziomie co bruk, więc ich użytkowanie może być jednoczesne – prawdopodobnie początek XX wieku.

Wykop 33 d (Ryc. 11 -12, FOT_21-22, 32-33, 38-47)

Wykop wytyczono w odległości ok 25 m od skrzyżowania z ulicą Ratuszowa. Wykop wytyczony w poprzek ulicy miał wymiary 2 x 6,6 m. Zachodni skraj wykopu stanowił krawężnik betonowy, wschodnia krawędź wykopu znajdowała się przy ogrodzeniu Wytwórni Win. Część stropową wykopu stanowiła warstwa beżowego gruboziarnistego piasku oraz asfaltu (we wschodnim krańcu wykopu, między 0 a 1,2 m długości wykopu). Po zdjęciu warstwy piasku o miąższości ok. 0,2 m odsłonięto bruk kamienny. Bruk wykonany z kamieni polnych ułożony na warstwie szarego gruboziarnistego piasku znajdował się na poziomie 174,12-174,02 m n.p.m. Między 1,2 a 1,5 m długości wykopu odsłonięto rynsztok wykonany z przeciętej na pół rury kamionkowej (FOT_22). W wykopie nie odsłonięto reliktyw muru obronnego. Po rozmierzeniu istniejących baszt i odległości między nimi i przełożeniu tego na mapę w skali 1:500 okazało się, że wykop wytyczono w miejscu w którym powinna znajdować się baszta (Ryc. 2). Brak muru obronnego w tym miejscu może świadczyć o tym, że baszta miała formę łupiny otwartej do wewnątrz. W tym celu należałoby przeprowadzić szersze badania, także na sąsiedniej działce, należącej do Wytwórni Win. W północno-wschodnim narożniku wykopu odsłonięto jedynie relikty muru ceglanego o chronologii współczesnej. Nie wiadomo, czy był to samodzielny, niewielki budynek gospodarczy, czy może studzienka okna piwnicznego jakiegoś większego budynku. Wypelnisko obiektu wskazuje raczej na to drugie. Wewnątrz znajdowało się bowiem bardzo dużo żużlu, a także fragmenty desek (Ryc. 11, FOT_39). Ściany obiektu wykonano z cegły maszynowej o wymiarach 25 x 12 x 6 cm, spojonych zaprawą cementową.

Zaobserwowana w wykopie stratygrafia została w znacznym stopniu zaburzona przez widoczne w profilach wkopy pod instalacje. Poniżej poziomu bruku i podsypki pod bruk, w profilu południowym (Ryc. 12A) widoczna była warstwa szaro-zielonej przemieszanej gliny, która stanowić może także element podbudowy pod nawierzchnię ulicy, poniżej tej warstwy, poza czterema wkopami pod instalacje (dwie kanalizacje, telekomunikacja i wodociąg) w profilu widoczna była warstwa jasnobeżowego piasku, który wydaje się być nawarstwieniem naturalnym. W profilu zachodnim, pod betonowymi krawężnikami, widoczna jest warstwa szaro-zielonej gliny, o miąższości 0,1 m, niżej zalega już jasnobeżowy piasek. W narożniku północno-zachodnim wykopu widoczny był negatyw po pojemniku drewnianym? Część negatywu pojemnika widoczna jest w profilu zachodnim, zachowały się pozostałości drewnianej ścianki.

Wypełnisko obiektu stanowił szaro – beżowy piasek, przemieszany z rdzawą gliną, żwirem i gruzem. Nie udało się ustalić przeznaczenia obiektu ani jego chronologii.

Wykop 33e (Ryc. 13-14; FOT_55-60)

Wykop wytyczono w odległości ok 5 m od skrzyżowania z ulicą Ratuszową. Wykop wytyczony w poprzek ulicy miał wymiary 2 x 4,8 m. Wschodnia krawędź wykopu znajdowała się przy ogrodzeniu Wytwórni Win. Część stropową wykopu stanowiła warstwa asfaltu. Po skuciu asfaltu i 0,2 m warstwy piasku znajdującego się pod nim, odsłonięto relikty bruku kamiennego. Bruk znajdował się na poziomie 144,45-174,39 m n.p.m. Bruk zachował się tylko fragmentarycznie, tak jak w przypadku wykopu 33d, gdzie ubytki w nawierzchni spowodowane były budową kanalizacji deszczowej czy wodociągu.

Po zdjęciu bruku w wykopie odsłonięto relikty muru obronnego. Odsłonięty fundament budzi pewne zdziwienie, bo jest posadowiony bardzo płytko. Spąg muru znajduje się na poziomie 173,11 m n.p.m. Nie można ustalić szerokości muru odkrytego w wykopie ponieważ nie odsłonięto jego wschodniego lica. Wykonano za to dokumentację rysunkową (Ryc. 14B) i fotograficzną (FOT_56) lica zachodniego. Dokumentowane lico miało szerokość 1,2-1,5 m i wysokość 1,1 m. Lico fundamentu muru obronnego składało się z dwóch warstwy dużych kamieni polnych obsypanych żółtym piaskiem, wolne przestrzenie uzupełniono mniejszymi kamieniami. W części stropowej muru, przy profilu południowym wykopu zachowały się pozostałości zaprawy wapiennej. W rzucie (Ryc.13) relikty muru nie prezentują się jako elementy spójnego założenia budowlanego, a raczej jak grupa luźnych kamieni. Jednak lokalizacja, jak i zachowane lico zachodnie, wskazują jednoznacznie, że mamy do czynienia z reliktem muru obronnego. Pozostaje pytanie co jest powodem stopniowego wypłykania fundamentów wschodniej linii murów obronnych Nidzicy? Na tym terenie przeprowadzono jakieś znaczne deniwelacje terenu, czy taki sposób budowy był od początku zamierzeniem budowniczych fortyfikacji miasta.

Ilustracja 15. Nidzica, st. II. Plan Starego Miasta z lat 30/40 XX wieku. Kolorem czerwonym zaznaczono część ulicy Murarskiej, na której prowadzono badania sondażowe. Reprodukacja planu ze zbiorów ks. Tomasza Szalandy.

IV. PODSUMOWANIE I WNIOSKI KONSERWATORSKIE

Przeprowadzone na przełomie września i października 2013 roku prace archeologiczne miały charakter sondażowy i realizowane były w związku z planowaną przez Inwestora przebudową ulicy Murarskiej. Podstawowym celem badań było odsłonięcie i zadokumentowanie ewentualnych starszych, historycznych nawierzchni ulicy lub ciągów pieszych oraz rozpoznanie przebiegu miejskich murów obronnych w obrębie terenu na którym realizowana będzie inwestycja. W ramach prac wykopaliskowych wykonano 5 wykopów sondażowych oznaczonych numerem 33 i kolejnymi literami (od a do e). W wykopach 33 b, c i e odsłonięto i zadokumentowano relikty murów obronnych Nidzicy, których przebieg przedstawiono na Ryc. 2. Ponadto w wykopach 33 a, c, d oraz e odsłonięto nawierzchnię ulicy wykonaną z kamieni polnych powstałą najprawdopodobniej na początku XX wieku. Również odsłonięte w wykopach krawężniki betonowe o przekroju w kształcie litery „L” zdają się pochodzić z tego samego okresu. Wcześniejszych nawierzchni ulicy nie odnotowano.

Zagadką pozostaje znaleziony w wykopie 33a mur ceglany na kamiennej podbudowie, który przebiega w poprzek ulicy Murarskiej. Mur wybudowany został z cegły o cechach gotyckich, spojony zaprawą wapienną, jednak datowanie tego muru na okres średniowiecza nie wydaje się właściwe. Zastawianie zabudową ulicy przymurnej, która służyła do komunikacji pomiędzy poszczególnymi posterunkami w razie obrony miasta, wydaje się mało prawdopodobne. Kwerenda w dostępnych źródłach ikonograficznych do historii Nidzicy również nie przyniosła odpowiedzi na to pytanie. Pierzeja zachodnia ulicy Murarskiej była zabudowana pewnie już od średniowiecza, pierzeję wschodnią najpóźniej zabudowano w wieku XIX. Na mapach nie ma jednak śladów budynku zamykającego dojazd do placu targowego zlokalizowanego przy „Klasztorcu” (Ilustracja 9-11, 15).

Projekt odtworzenia i udrożnienia ulicy Murarskiej, wydaje się być jak najbardziej słuszny gdyż ma ogromne znaczenie dla przywrócenia urbanistycznego porządku w granicach lokacyjnego miasta Nidzicy. Postuluje się ucztylnienie przebiegu murów obronnych wzdłuż ulicy, warto także rozważyć odtworzenie zabudowy pierzejowej wzdłuż ulicy. Jednak wszelkie decyzje w tej sprawie podejmuje Wojewódzki Konserwator Zabytków w Olsztynie na wniosek Inwestora i do niego należy wystąpić o jej wydanie, po wcześniejszym przedstawieniu projektu przebudowy terenu.

SPIS ILUSTRACJI W TEKŚCIE

- Ilustracja 1.** Widok miasta z lotu ptaka. Na wprost poniżej zamku widoczna jest zabudowa przy obecnej ulicy Murarskiej (dawniej Mauer Strasse). Stan z lat 30-tych XX wieku.
- Ilustracja 2.** Rozmieszczenie plemion bałtyjskich w pierwszych wiekach n.e. według K. Jażdżewskiego.
- Ilustracja 3.** Fragment mapy Ptolemeusza z II wieku n.e.
- Ilustracja 4.** Podział plemienny Prus w XIII wieku według H. Łowmiańskiego
- Ilustracja 5.** Warmia w średniowieczu po utworzeniu diecezji. Według J. Powierskiego.
- Ilustracja 6.** Schematyczne położenie miasta pod względem hydrograficzno-topograficznym.
- Ilustracja 7.** Panorama miasta z końca XVI wieku (1585 rok) według Hennebergera
- Ilustracja 8.** Panorama miasta od strony południowej według Steinbrechta wykonana w 1804 roku na podstawie rysunku Hennebergera.
- Ilustracja 9.** Plan miasta średniowiecznego wykonany w 1916 roku na podstawie starszych materiałów. Tutaj za C. Steinbrechtem
- Ilustracja 10.** Plan miasta wraz z zamkiem według Giesego z lat 1826 - 1828.
- Ilustracja 11.** Plan miasta według Rehefelda z lat 1807 - 1818.
- Ilustracja 12.** Nidzica w średniowieczu, na podstawie rysunku D. Kempego z 1602 r. wykonał O. Kloepfel-Langfuhr
- Ilustracja 13.** Jedna z trzech zachowanych baszt przy ulicy Murarskiej w roku 1959, ujęcie w kierunku północnym. Zdjęcie z Archiwum PKZ Poznań. Fot. S. Leszczyński
- Ilustracja 14.** Nidzica. Budynek gospodarczy rozebrany w 2011 roku. Fot. M. Arcyz
- Ilustracja 15.** Nidzica, st. II. Plan Starego Miasta z lat 30/40 XX wieku. Zbiory ks. Tomasza Szalandy.

SPIS RYCIN

- Ryc. 1 Mapa Nidzicy z zaznaczonym miejscem prowadzenia badań archeologicznych w obrębie wykopu 33. Skala 1:10 000
- Ryc. 2 NIDZICA, st. II, wykop 33a. Wycinek planu miasta z zaznaczonymi wykonanymi wykopami archeologicznymi. Skala 1:500
- Ryc. 3 NIDZICA, st. II, wykop 33a: A) Rzut wykopu po odsłonięciu poziomu użytkowego – bruku; B) Rzut wykopu po zdjęciu poziomu bruku i odsłonięciu zachowanego muru ceglanego. Skala 1:20; rys. I. Zduńska
- Ryc. 4 NIDZICA, st. II, wykop 33a: A) Profil południowy wykopu; B) Profil wschodni wykopu; C) Lico południowe reliktu muru odsłoniętego w wykopie. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 5. NIDZICA, st. II, wykop 33b: Rzut wykopu. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 6 NIDZICA, st. II, wykop 33 b: A) Fragment profilu południowego wykopu przy fundamencie muru obronnego; B) Profil zachodni wykopu. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 7 NIDZICA, st. II, wykop 33 b: Lico zachodnie muru obronnego. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 8 NIDZICA, st. II, wykop 33c: Rzut wykopu. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 9 NIDZICA, st. II, wykop 33c: A) Lico wschodnie muru obronnego; B) Lico zachodnie muru obronnego. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc.10 NIDZICA, st. II, wykop 33c: A) Profil zachodni wykopu; B) Profil północny wykopu. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 11 NIDZICA, st. II, wykop 33d: Rzut wykopu. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 12 NIDZICA, st. II, wykop 33d: A) Profil południowy wykopu; B) Profil zachodni wykopu. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 13 NIDZICA, st. II, wykop 33e: Rzut wykopu. Skala 1:20, rys. I. Zduńska
- Ryc. 14 NIDZICA, st. II, wykop 33e: A) Profil południowy wykopu; B) Lico zachodnie reliktu muru obronnego. Skala 1:20, rys. I. Zduńska

NR FOT.		OPIS	AUTOR
FOT_01	Nidzica, st. II. Wykop 33	Ul. Murarska przed przystąpieniem do badań, ujęcie w kierunku północnym	I. Zduńska
FOT_02	Nidzica, st. II. Wykop 33	ul. Murarska przy budynku baszty we wschodniej linii muru obronnego miasta, miejsce lokalizacji wykopu 33b	I. Zduńska
FOT_03	Nidzica, st. II. Wykop 33	ul. Murarska przed przystąpieniem do prac archeologicznych, ujęcie w kierunku południowym	I. Zduńska
FOT_04	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Nawierzchnia ulicy Murarskiej po odczyszczeniu z trawy, po wytyczeniu wykopu 33a	I. Zduńska
FOT_05	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Rzut wykopu po odsłonięciu reliktyw architektury i poziomu użytkowego (bruk) - poziom I	I. Zduńska
FOT_06	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Rzut wykopu po odsłonięciu reliktyw architektury - poziom I	I. Zduńska
FOT_07	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Odsłonięte w wykopie 33b lico zachodnie ściany wschodniej nieistniejącego budynku dostawionego do muru obronnego.	I. Zduńska
FOT_08	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Rzut posadzki ceglanej piwnicy budynku dostawionego do muru obronnego	I. Zduńska
FOT_09	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Lico wschodnie ściany zachodniej piwnicy odkrytej w wykopie 33b. Lico ceglane doklejone do muru obronnego	I. Zduńska
FOT_10	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Profil północny wykopu między 0 a 4 m wykopu - zasyp piwnicy	I. Zduńska

NR FOT.		OPIS	AUTOR
FOT_11	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Profil południowy wykopu między 0 a 4 m wykopu - zasyp piwnicy	I. Zduńska
FOT_12	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Profil wschodni wykopu	I. Zduńska
FOT_13	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Profil południowy wykopu	I. Zduńska
FOT_14	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Profil południowy między 0 a 2,5 m wykopu	I. Zduńska
FOT_15	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Profil południowy między 2,5 a 5 m wykopu	I. Zduńska
FOT_16	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Profil północny wykopu między 0 a 2,5 m wykopu	I. Zduńska
FOT_17	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Profil północny między 2,5 a 5 m wykopu	I. Zduńska
FOT_18	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Rzut wykopu po zdjęciu poziomym bruku i odsłonięciu zachowanego muru ceglanego - poziom II	I. Zduńska
FOT_19	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Rzut muru ceglanego odsłoniętego w wykopie 33a, przy wschodnim krańcu wykopu	I. Zduńska
FOT_20	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Rzut reliktu muru ceglanego odsłoniętego w środkowej części wykopu 33a	I. Zduńska
FOT_21	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Rzut bruku i kamionkowego rynsztoku odsłoniętego między 0-3 m długości wykopu 33d, pod 0,2 m miąższości warstwą piasku	I. Zduńska
FOT_22	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Rzut bruku i kamionkowego rynsztoku odsłoniętego między 0-3 m długości wykopu 33d, pod 0,2 m miąższości warstwą piasku	I. Zduńska

NR FOT.		OPIS	AUTOR
FOT_23	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Rzut bruku odsłoniętego w zachodnim skraju wykopu, przy relikcie muru obronnego	I. Zduńska
FOT_24	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Profil zachodni wykopu	I. Zduńska
FOT_25	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Profil południowy między 5,5 a 6,8 m wykopu	I. Zduńska
FOT_26	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Profil północny między 5,5 a 6,8 m wykopu	I. Zduńska
FOT_27	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Lico zachodnie muru obronnego	I. Zduńska
FOT_28	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Rzut reliktu muru obronnego i doklejonego do niego ceglanego licowania oraz betonowego parapetu okienka piwnicznego	I. Zduńska
FOT_29	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Rzut wykopu	I. Zduńska
FOT_30	Nidzica, st. II. Wykop 33b	Rzut reliktu muru obronnego i doklejonego do niego ceglanego licowania oraz betonowego parapetu okienka piwnicznego	I. Zduńska
FOT_31	Nidzica, st. II. Wykop 33a	Lico południowe reliktu muru odkrytego przy wschodnim krańcu wykopu 33a	I. Zduńska
FOT_32	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Wykop 33d po poszerzeniu. Rzut nawierzchni wykonanej z kamieni polnych, odsłoniętej pod 0,2 m miąższości warstwą piasku	I. Zduńska
FOT_33	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Wykop 33d po poszerzeniu. Ujęcie na odsłonięty bruk kamienny	I. Zduńska

NR FOT.	OPIS	AUTOR	
FOT_34	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Rzut bruku kamiennego odsłoniętego w zachodnim skraju wykopu 33c, po jego wydłużeniu o 1 m. W narożniku SW wykopu widoczna pokrywa starej studni kanalizacyjnej	I. Zduńska
FOT_35	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Lico wschodnie muru obronnego	I. Zduńska
FOT_36	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Profil południowy wykopu - zasyp gruzowy	I. Zduńska
FOT_37	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Profil północny wykopu z odsłoniętą betonową ścianą nieistniejącego budynku gospodarczego	I. Zduńska
FOT_38	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Profil południowy wykopu	I. Zduńska
FOT_39	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Rzut współczesnego muru ceglanego	I. Zduńska
FOT_40	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Ujęcie na wschodni skraj wykopu 33d z widocznym reliktem muru ceglanego	I. Zduńska
FOT_41	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Rzut wykopu	I. Zduńska
FOT_42	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Profil zachodni wykopu	I. Zduńska
FOT_43	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Lico zachodnie współczesnego muru ceglanego	I. Zduńska
FOT_44	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Profil północny wykopu	I. Zduńska
FOT_45	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Profil północny wykopu między 1 a 4 m wykopu	I. Zduńska
FOT_46	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Profil północny wykopu między 3 a 6,8 m wykopu	I. Zduńska

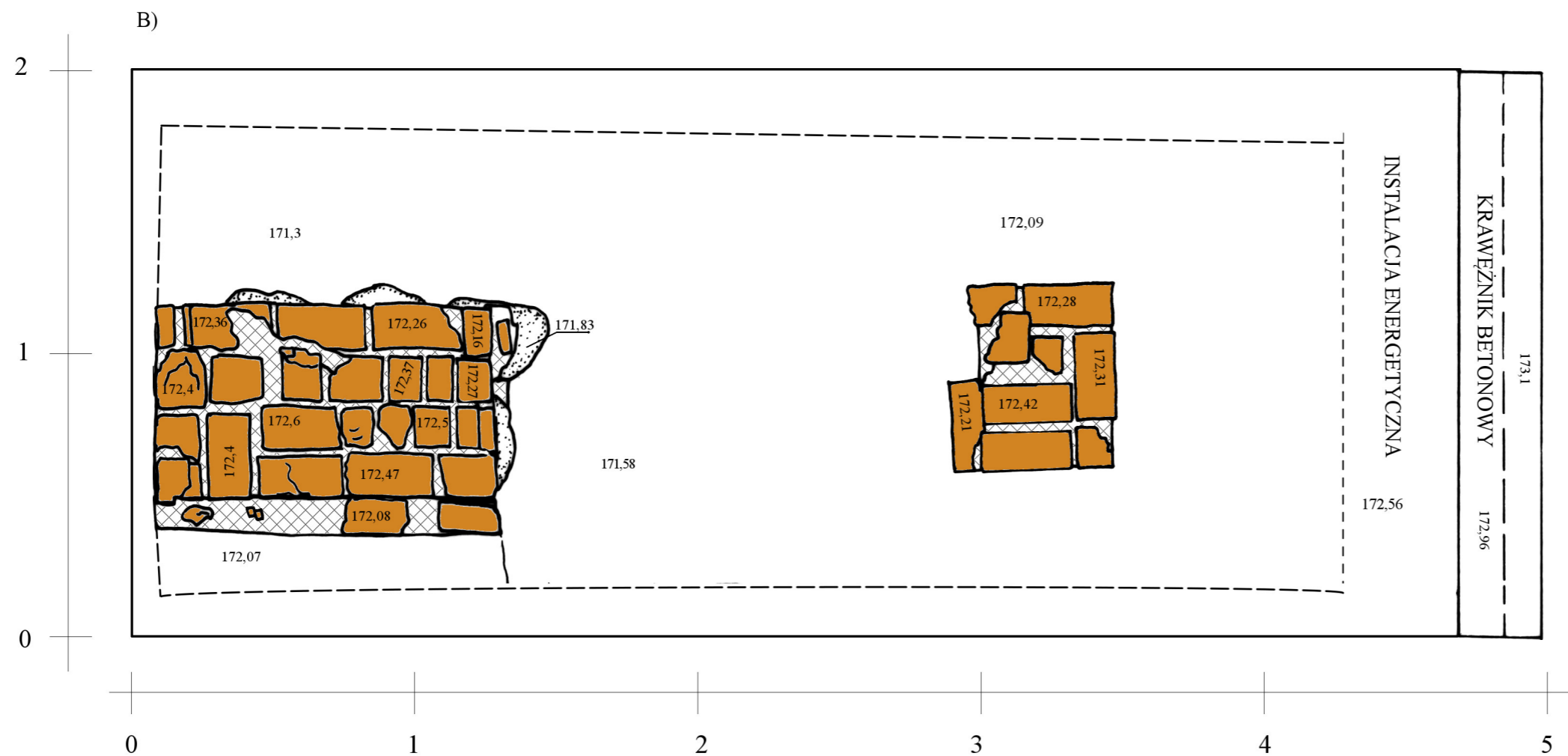
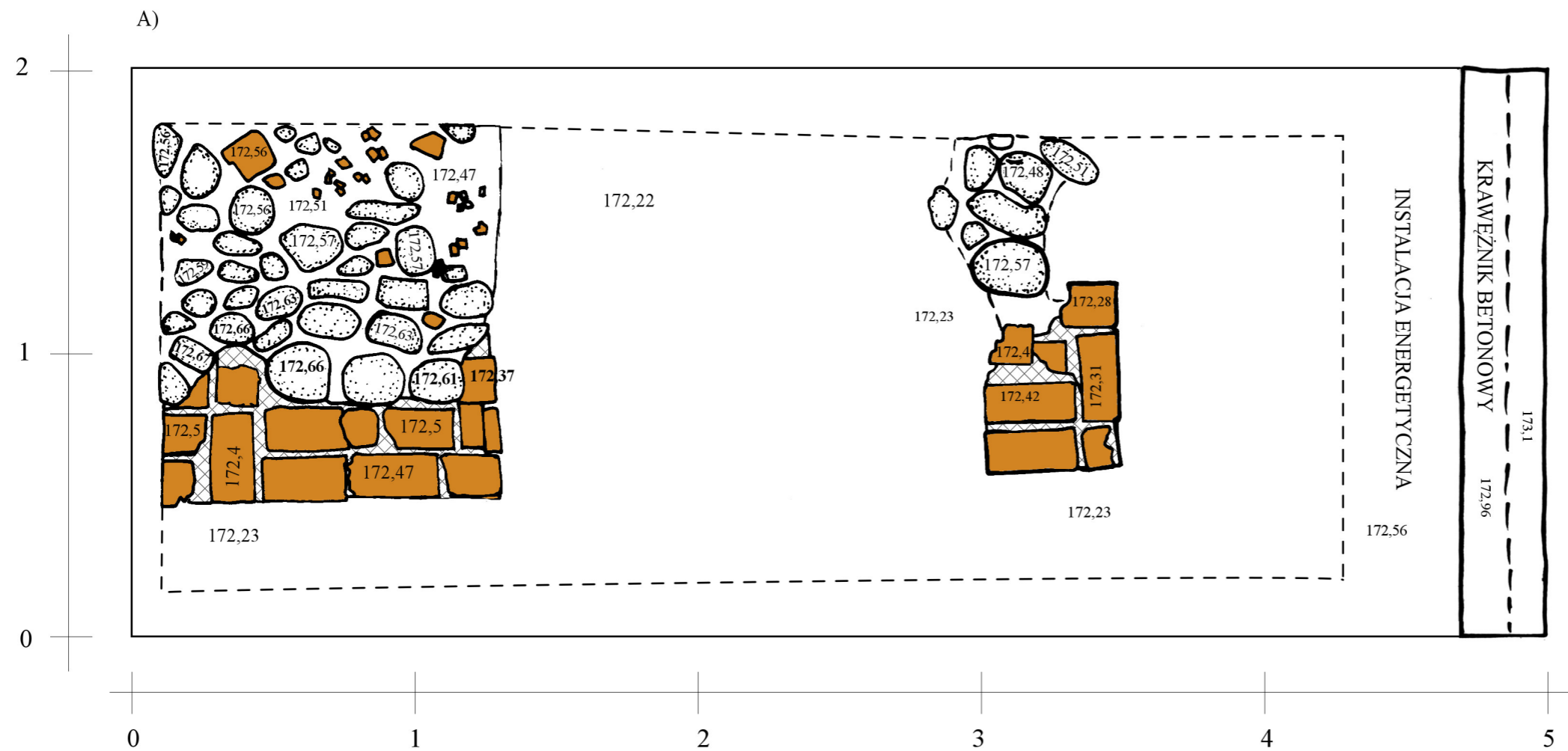
NR FOT.		OPIS	AUTOR
FOT_47	Nidzica, st. II. Wykop 33d	Profil północny wykopu	I. Zduńska
FOT_48	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Lico zachodnie muru obronnego	I. Zduńska
FOT_49	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Profil północny wykopu	I. Zduńska
FOT_50	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Profil południowy wykopu	I. Zduńska
FOT_51	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Profil zachodni wykopu	I. Zduńska
FOT_52	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Rzut korony muru obronnego odsłoniętego w wykopie 33c	I. Zduńska
FOT_53	Nidzica, st. II. Wykop 33c	Rzut korony muru obronnego odsłoniętego w wykopie 33c	I. Zduńska
FOT_54	Nidzica, st. II. Wykop 33e	Ujęcie w kierunku wschodnim na wykop 33c i odkryty w nim mur obronny	I. Zduńska
FOT_55	Nidzica, st. II. Wykop 33e	Rzut bruku kamiennego odsłoniętego w wykopie, pod warstwą asfaltu i piasku	I. Zduńska
FOT_56	Nidzica, st. II. Wykop 33e	Lico zachodnie reliktu muru obronnego odkrytego w wykopie 33e	I. Zduńska
FOT_57	Nidzica, st. II. Wykop 33e	Profil południowy wykopu	I. Zduńska
FOT_58	Nidzica, st. II. Wykop 33e	Profil południowy wykopu	I. Zduńska
FOT_59	Nidzica, st. II. Wykop 33e	Ujęcie wykopu w kierunku północnym	I. Zduńska
FOT_60	Nidzica, st. II. Wykop 33e	Rzut wykopu	I. Zduńska

Ryc. 1 Mapa Nidzicy z zaznaczonym miejscem prowadzenia badań archeologicznych w obrębie wykopu 33. Skala 1:10 000

Ryc. 2 NIDZICA, st. II
 wykop 33
 Wycinek planu miasta z zaznaczoną
 lokalizacją wykonanych
 wykopów archeologicznych
 Skala 1:500
 Oprac. I. Zduńska

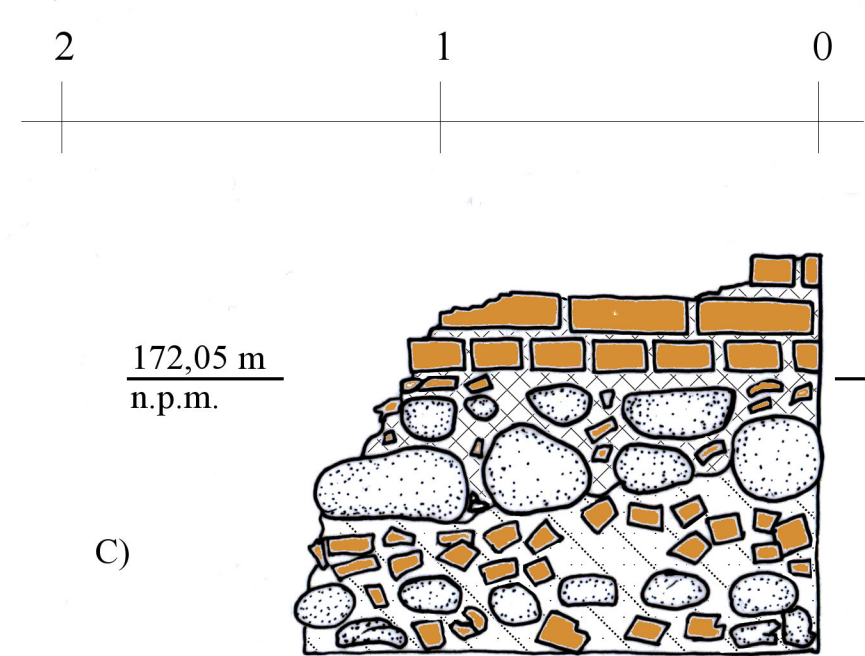
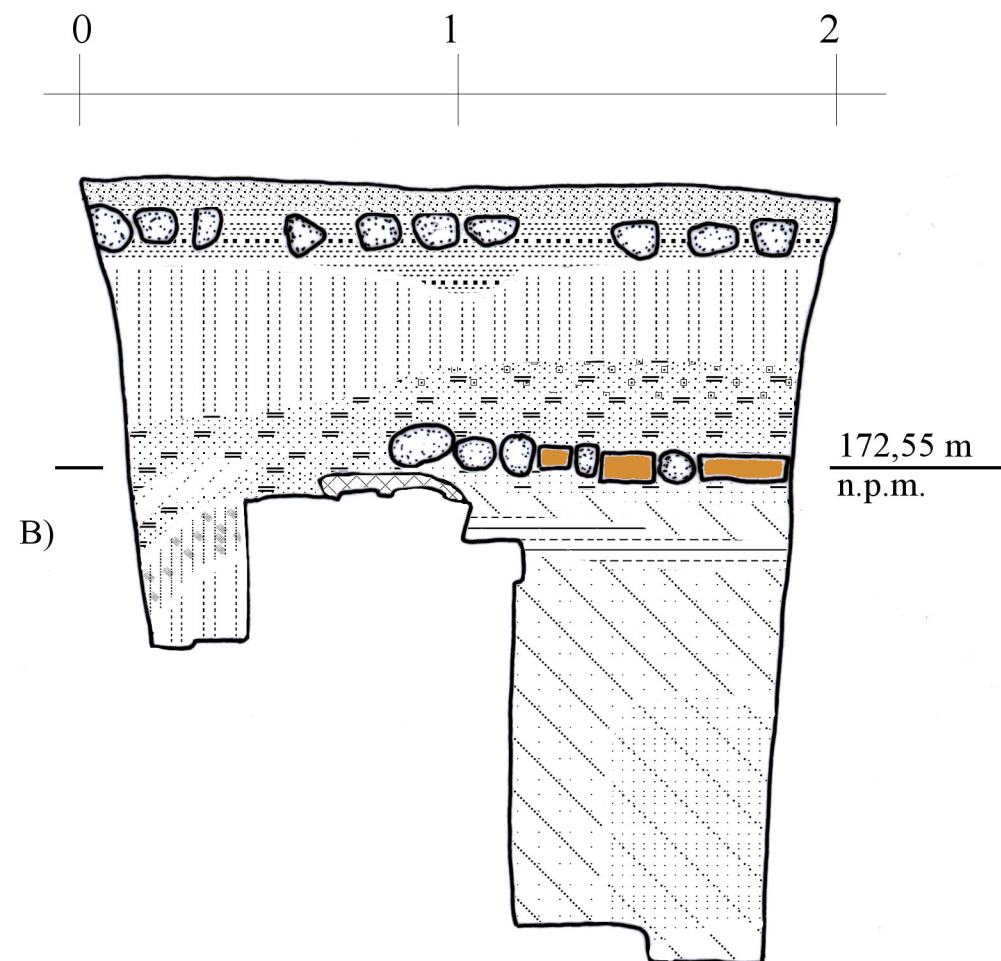
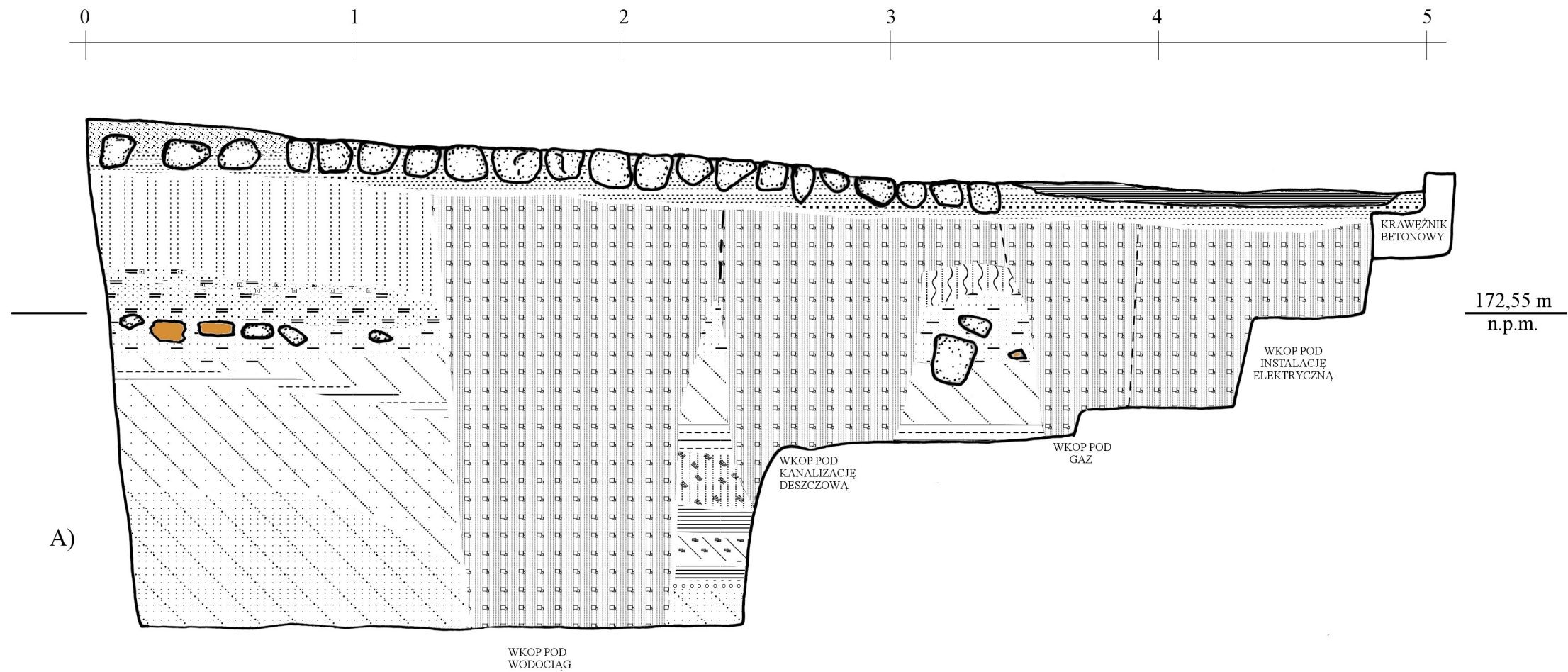

Ryc. 3 NIDZICA, st. II,
wykop 33a

- A) Rzut wykopu po odsłonięciu poziomu użytkowego - bruku
- B) Rzut wykopu po zdjęciu poziomu bruku i odsłonięciu zachowanego muru ceglanego

Skala 1:20

Rys. I. Zduńska

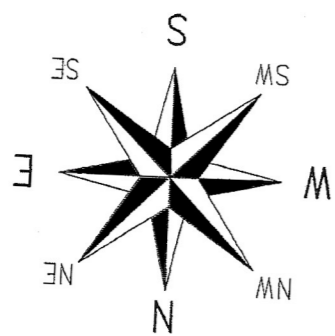
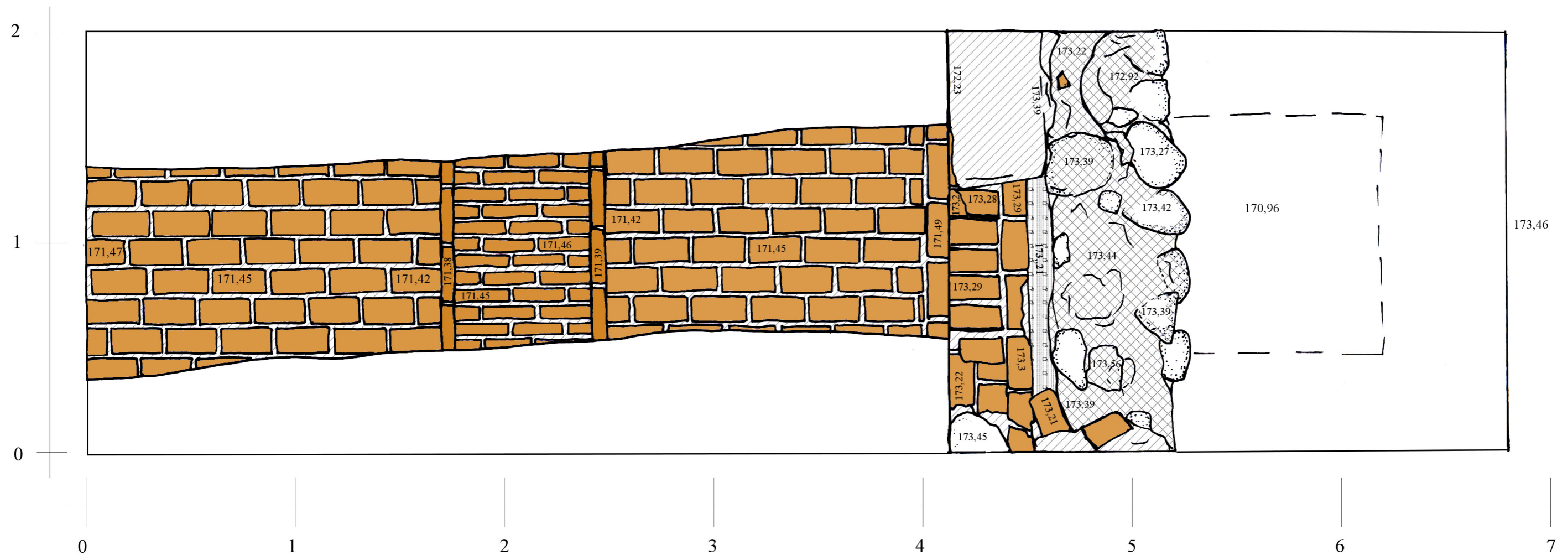

Ryc. 4 NIDZICA, st. II
wykop 33a

- A) Profil południowy wykopu
- B) Profil wschodni wykopu
- C) Lico południowe reliktu muru
odsłoniętego w wykopie

Skala 1:20

Rys. I. Zduńska

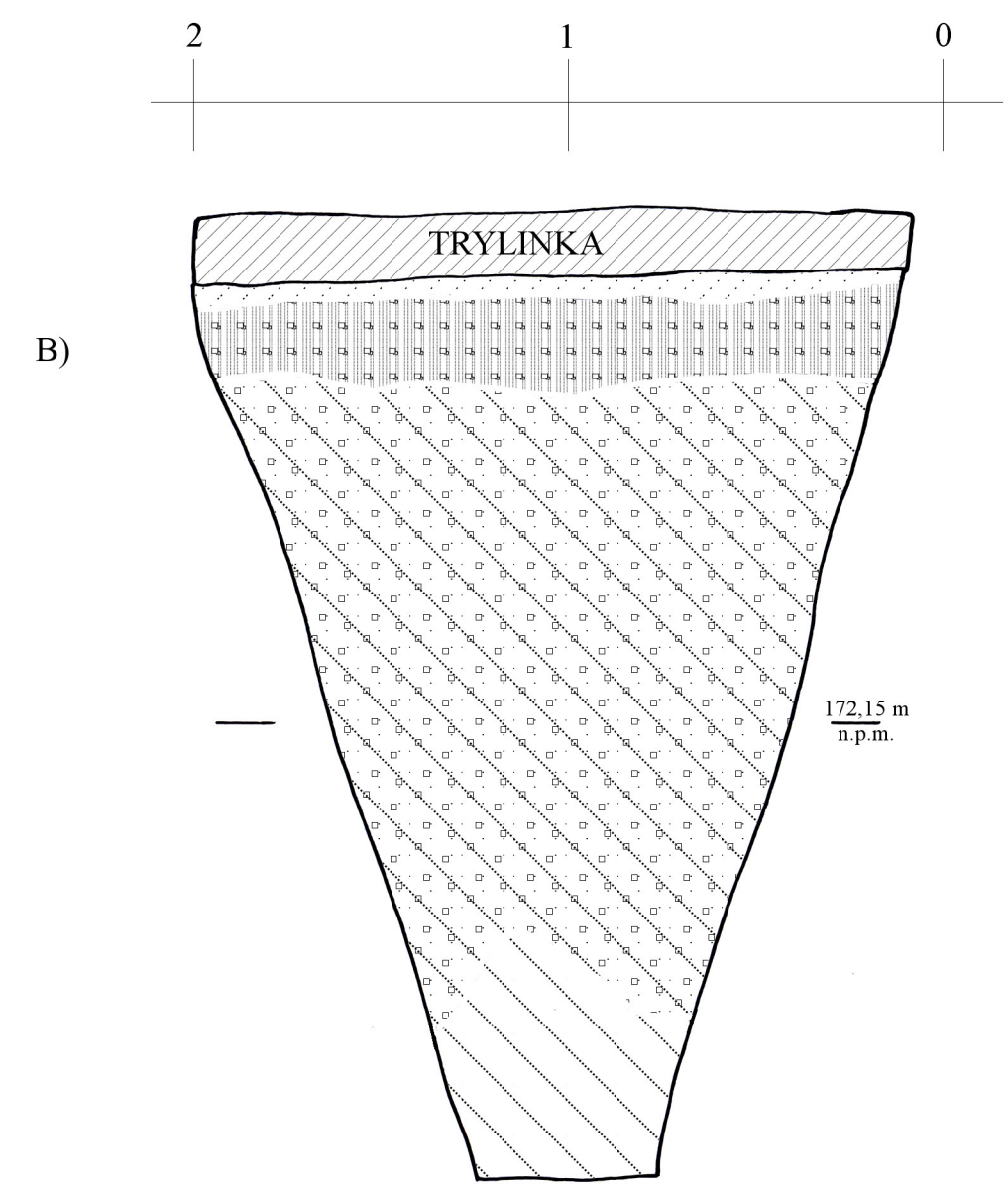
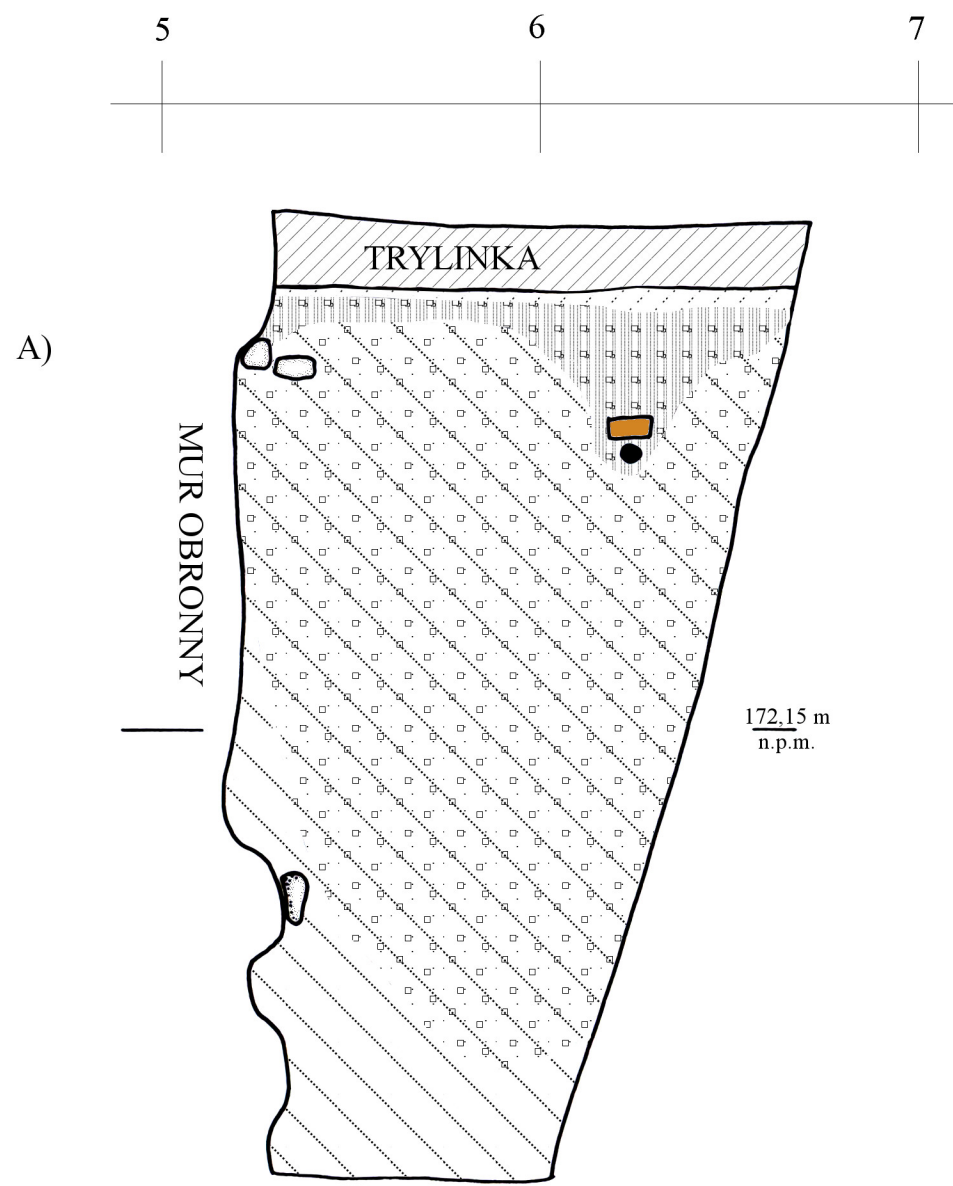

Ryc. 5. NIDZICA, st. II
wykop 33b

Rzut wykopu

Skala 1:20

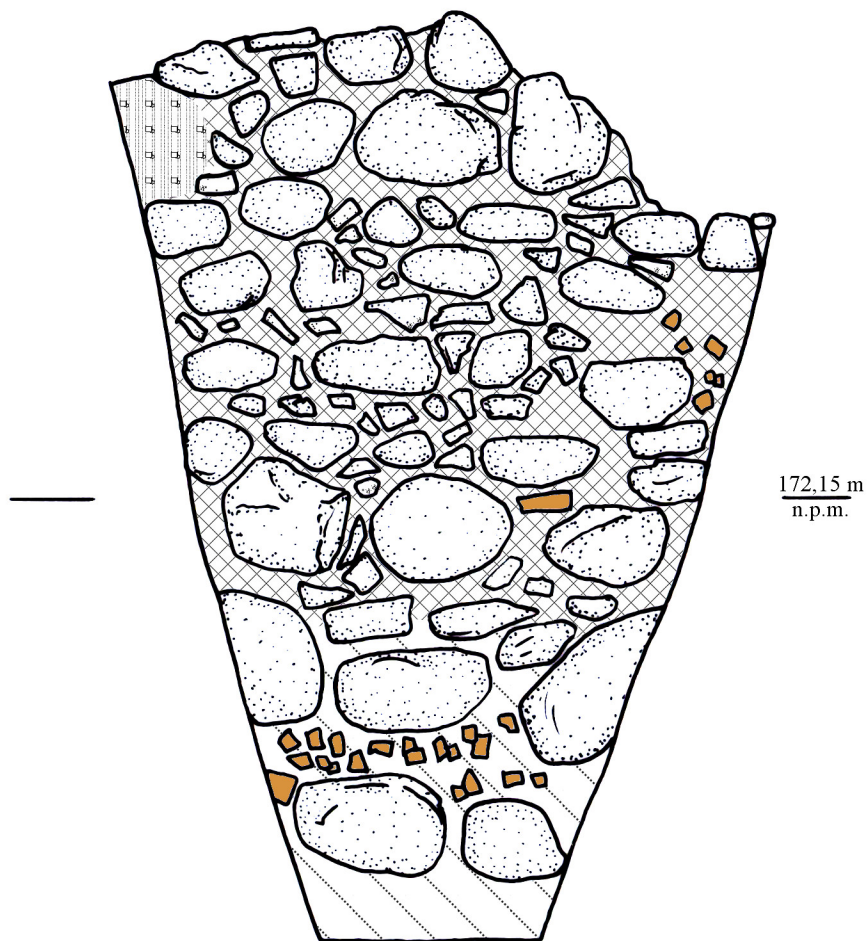
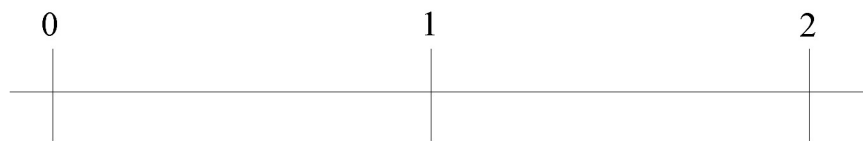
Rys. I. Zduńska

Ryc. 6 NIDZICA, st. II
wykop 33 b

- A) Fragment profilu południowego wykopu przy fundamencie muru obronnego
- B) Profil zachodni wykopu

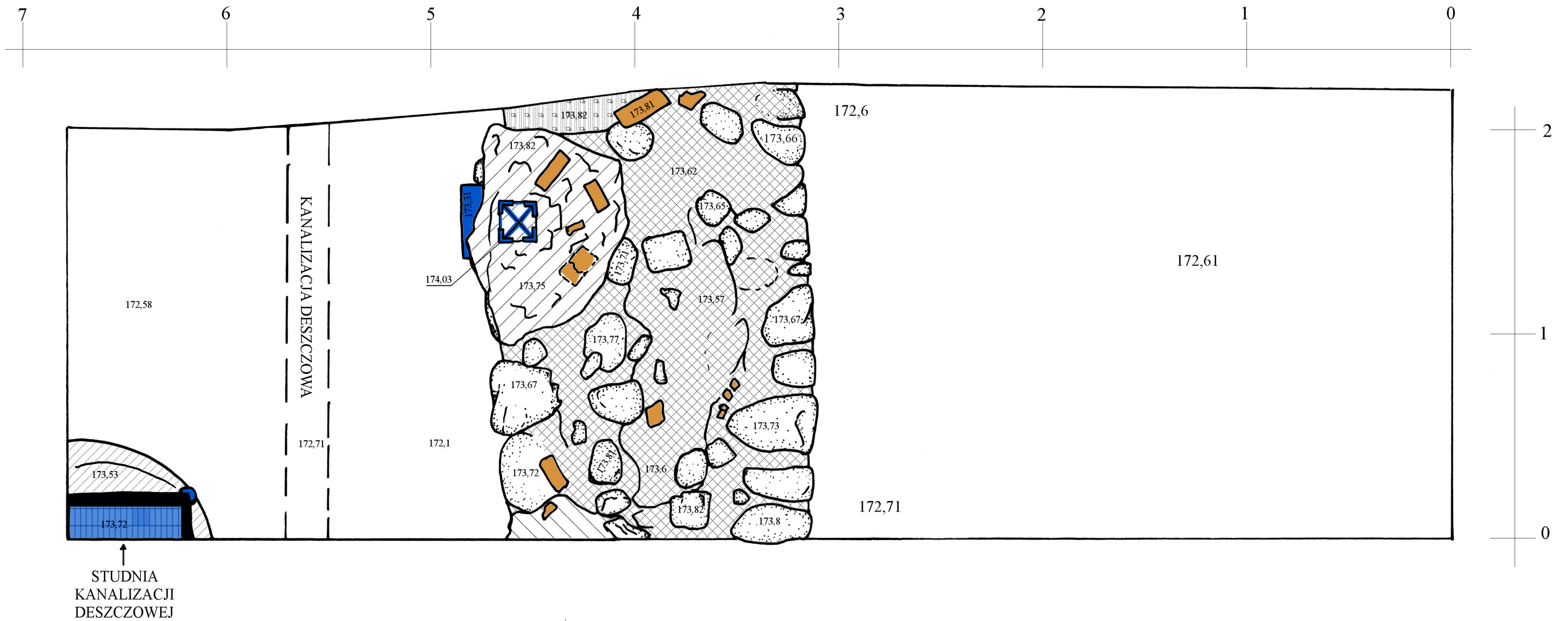
Skala 1:20
Rys. I. Zduńska

Ryc. 7 NIDZICA, st. II
wykop 33 b

Lico zachodnie muru obronnego

Skala 1:20
Rys. I. Zduńska

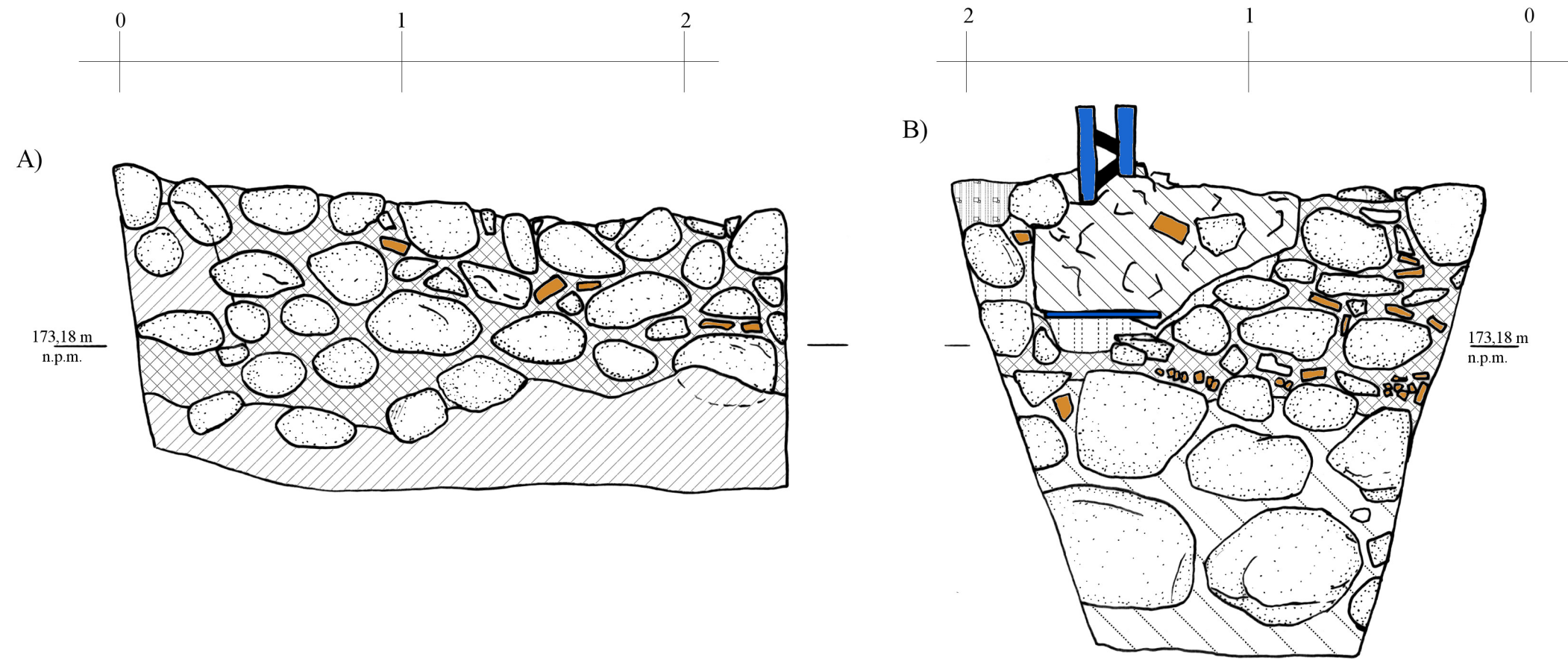

Ryc. 8 NIDZICA, st.II
wykop 33c

Rzut wykopu

Skala 1:20

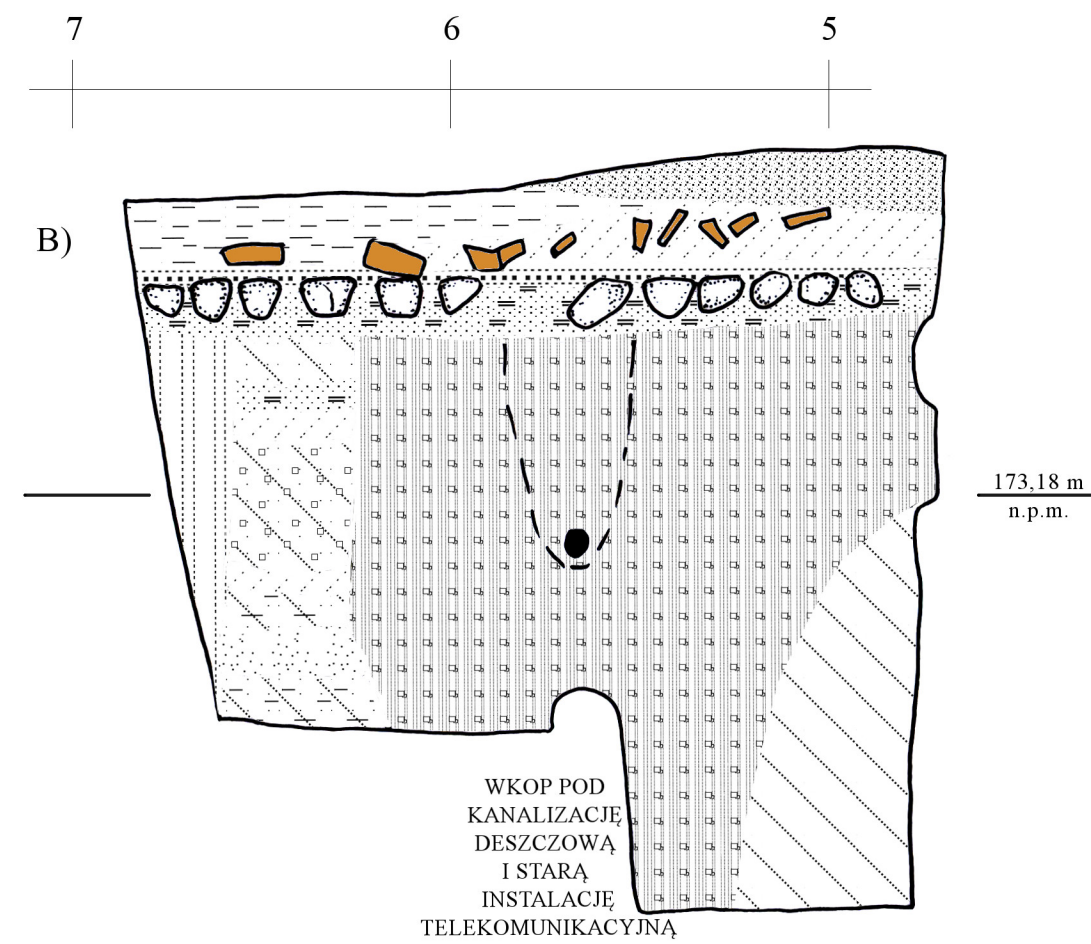
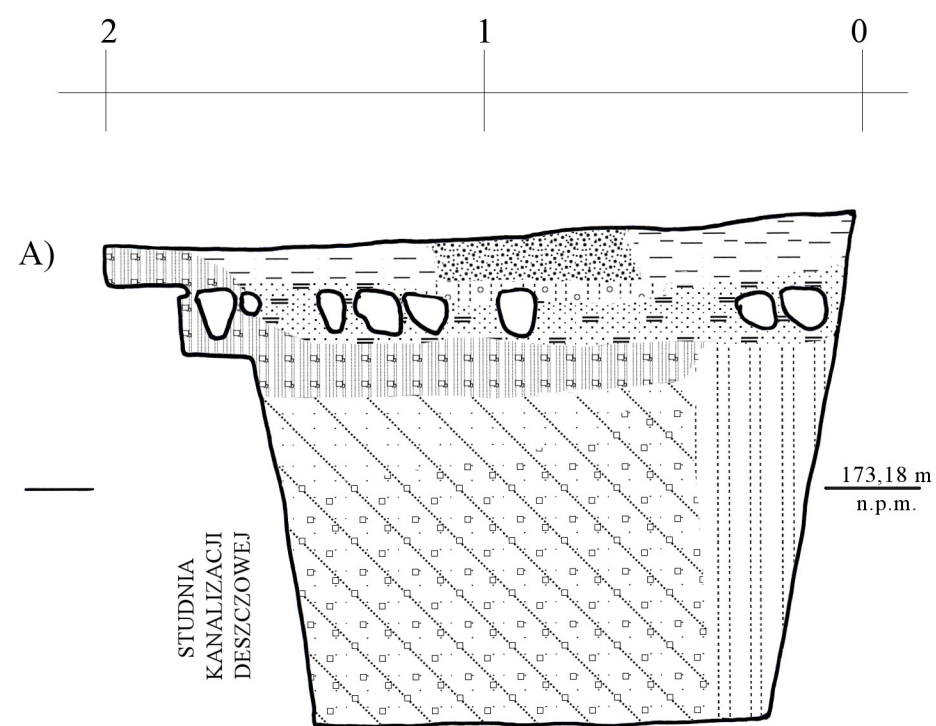
Rys. I. Zduńska

Ryc. 9 NIDZICA, st.II
wykop 33c

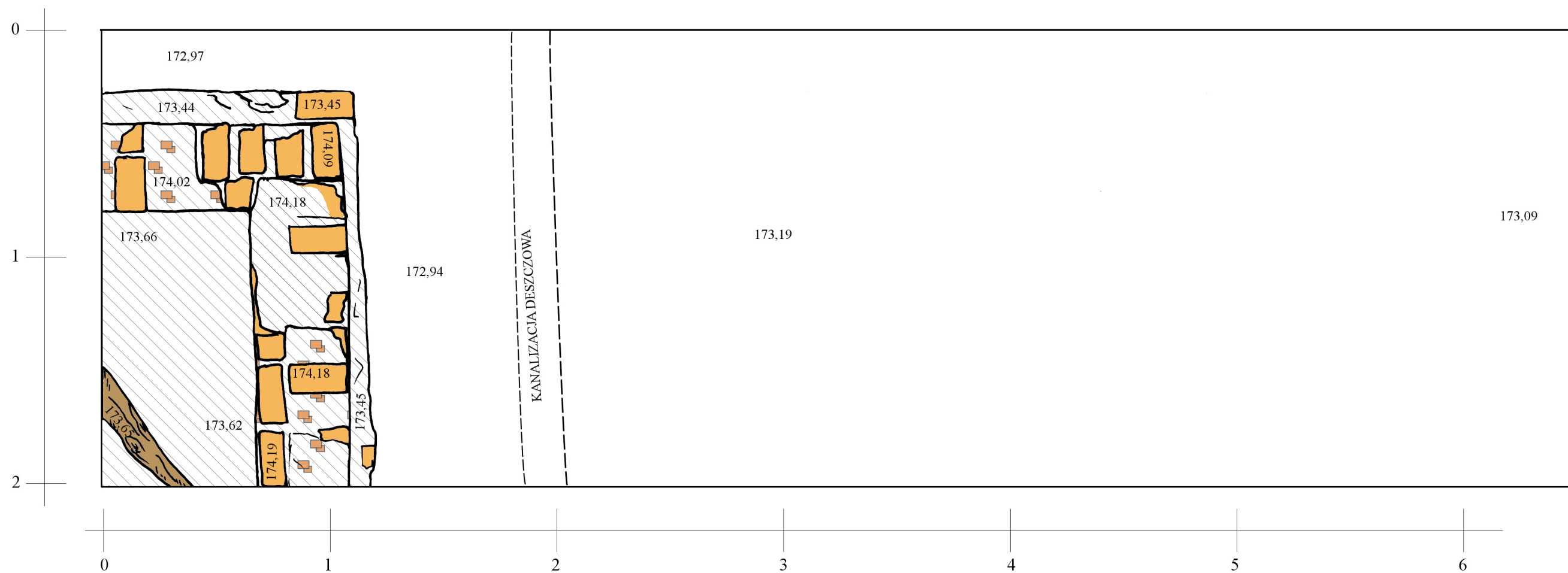
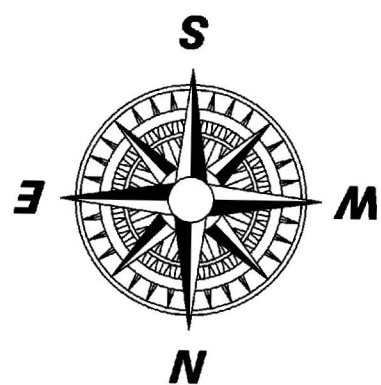
- A) Lico wschodnie muru obronnego
- B) Lico zachodnie muru obronnego

Skala 1:20
Rys. I. Zduńska

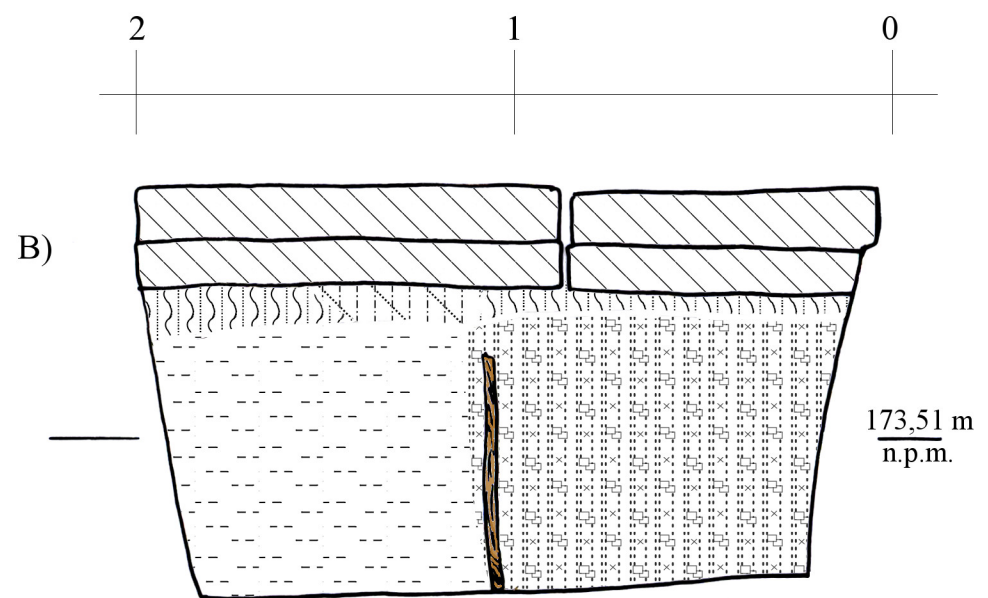
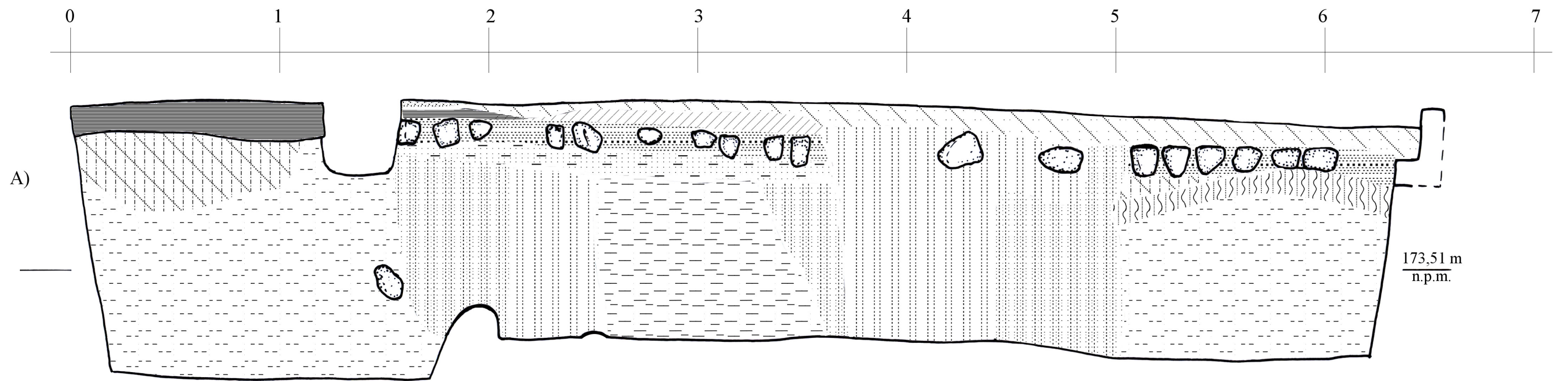
Ryc.10 NIDZICA, st. II
wykop 33c
A) Profil zachodni wykopu
B) Profil północny wykopu

Skala 1:20
Rys. I. Zduńska

Ryc. 11 NIDZICA, st. II
wykop 33d

Rzut wykopu
Skala 1:20
Rys. I. Zduńska

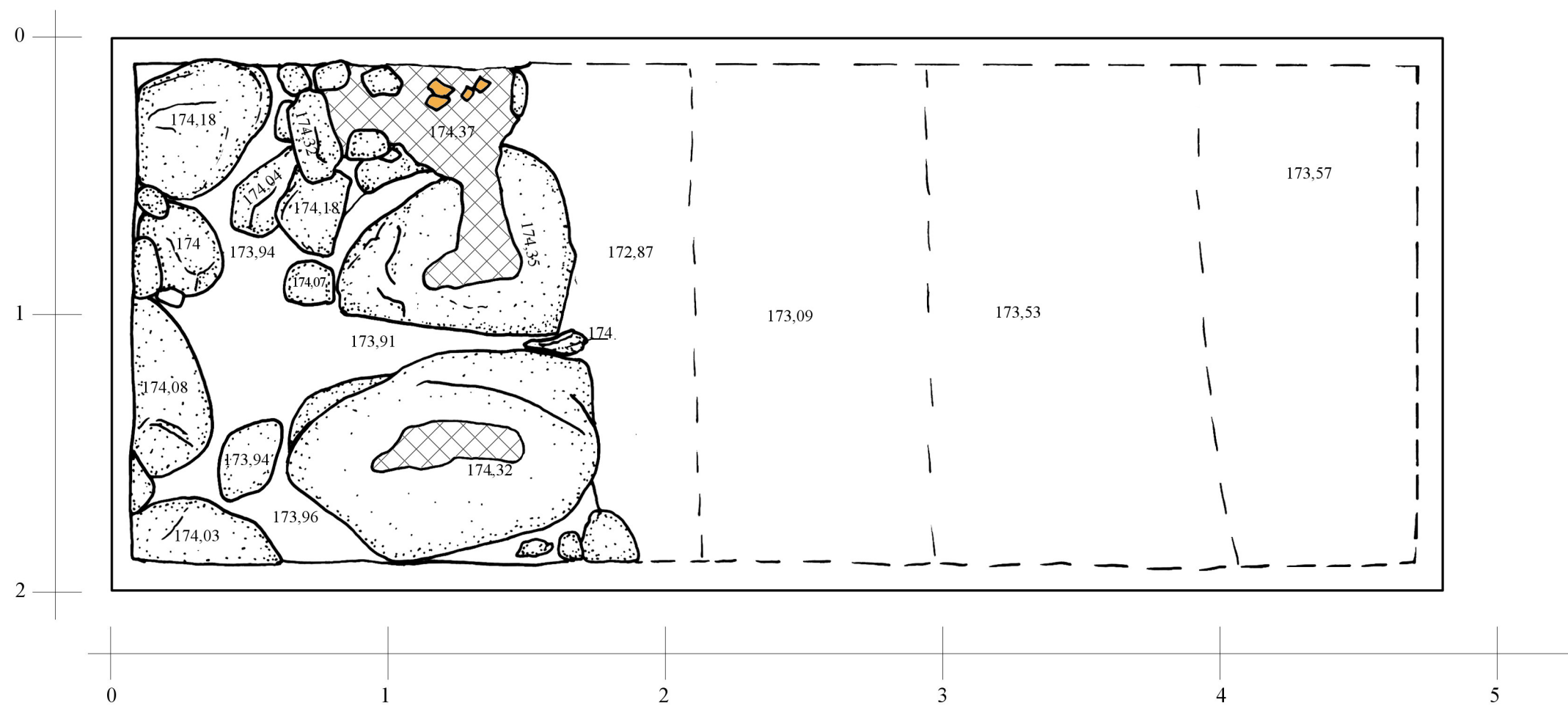
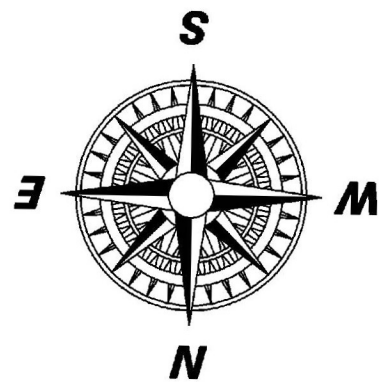

Ryc. 12 NIDZICA, st. II
wykop 33d

- A) Profil południowy wykopu
- B) Profil zachodni wykopu

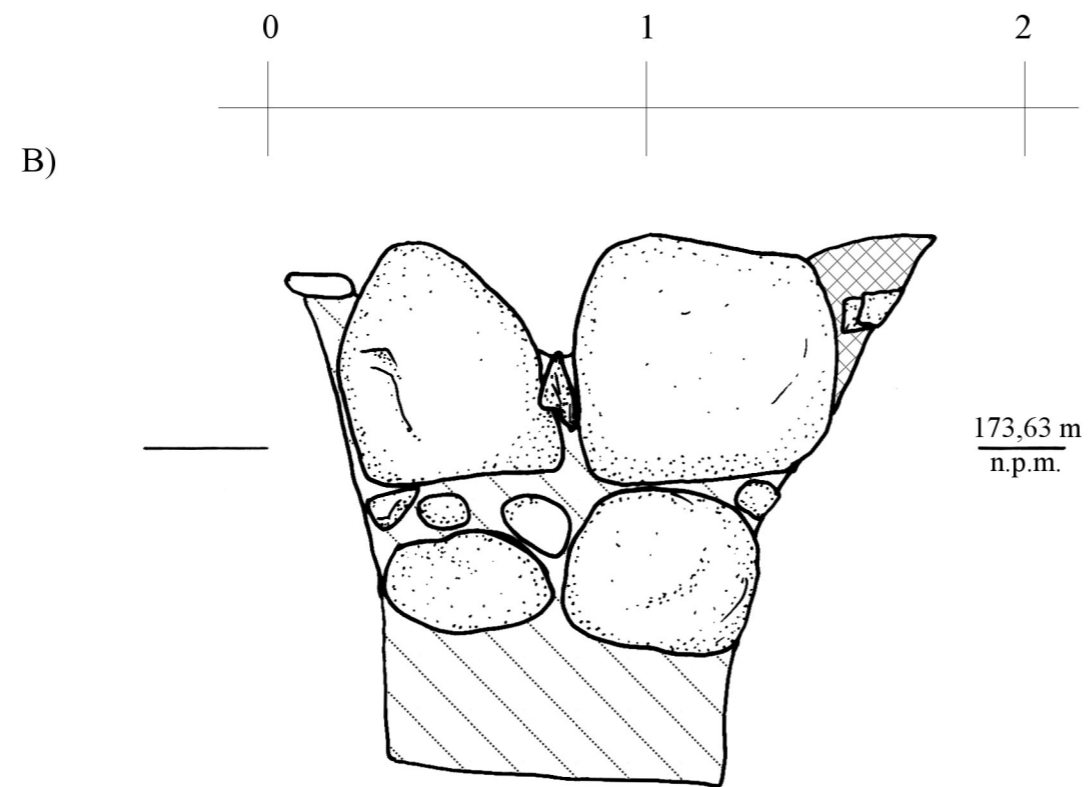
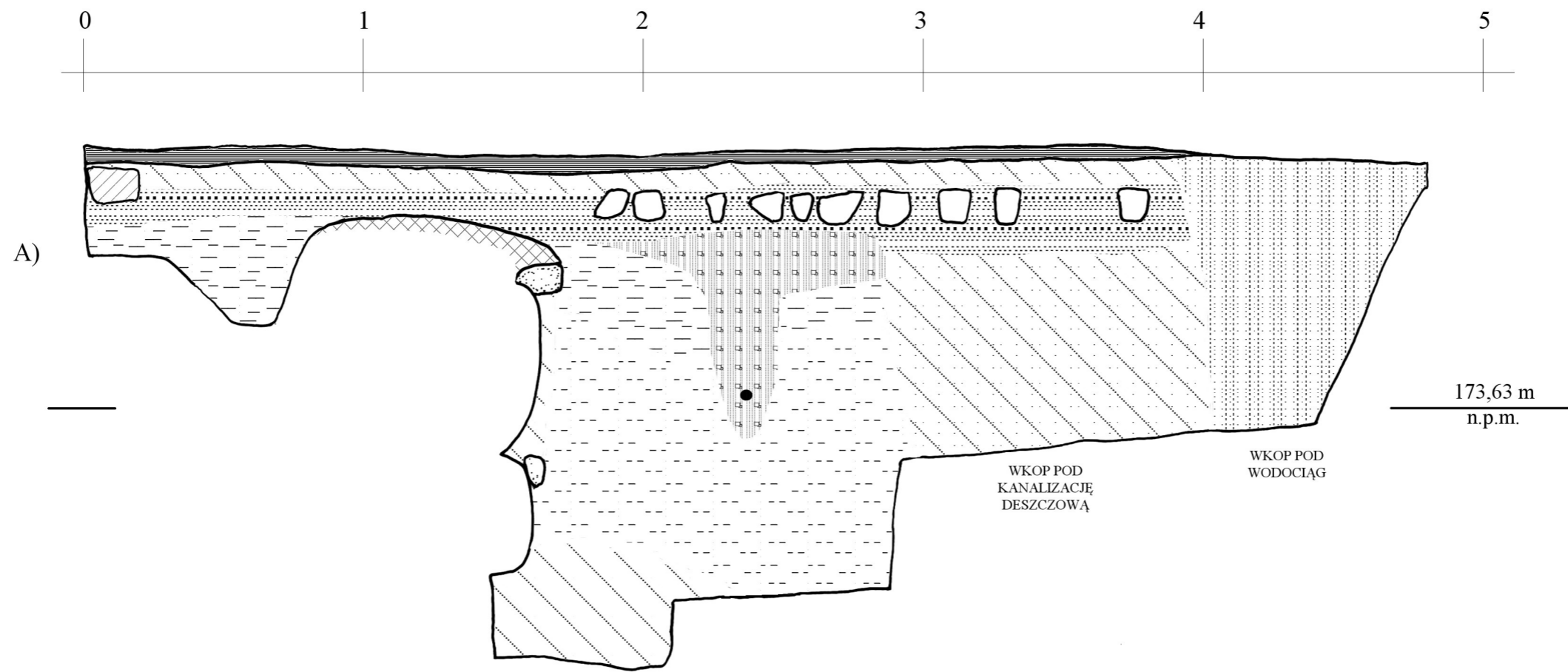
Skala 1:20

Rys. I. Zduńska

Ryc. 13 NIDZICA, st. II
wykop 33e

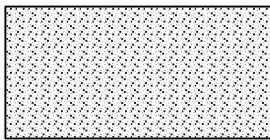
Rzut wykopu
Skala 1:20
Rys. I. Zduńska

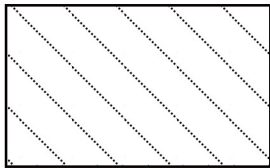
Ryc. 14 NIDZICA, st. II
wykop 33e

- A) Profil południowy wykopu
- B) Lico zachodnie reliktu muru obronnego

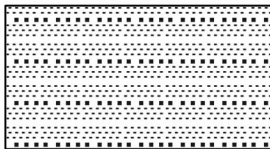
Skala 1:20
Rys. I. Zduńska

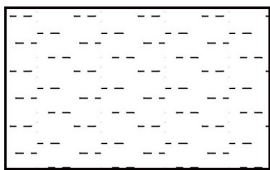
SZARO-BRUNATNY PIASEK (HUMUS)

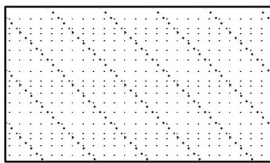
JASNOŻÓŁTY PIASEK (CALEC)

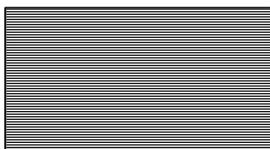
SZARY GRUBOZIARNISTY PIASEK
ZE ŻWIREM

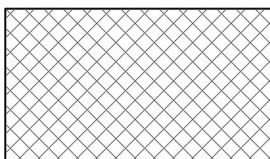
JASNOBEŻÓWY OGLEJONY PIASEK (CALEC)

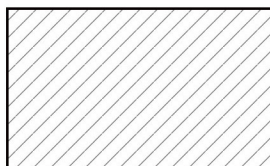
SZARY I JASNOSZARY
PRZEWARSTWIONY PIASEK

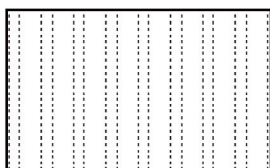
ASFALT

ZAPRAWA WAPIENNA

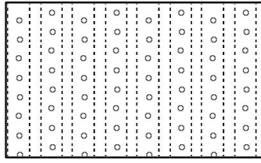
BETON LUB ZAPRAWA CEMENTOWA

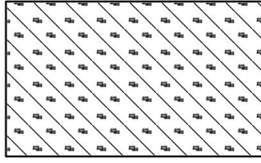
SZARO-BRUNATNY PIASEK Z GRUZEM

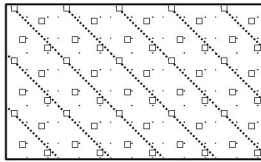
CEGLY

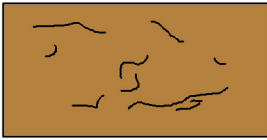
BIAŁY PIASEK

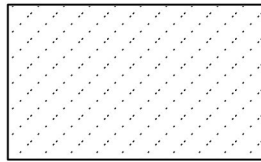
ZLASOWANE CEGŁY

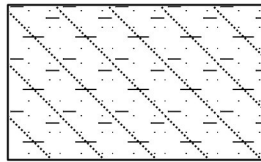
JASNOBRUNATNY PIASEK Z GRUZEM

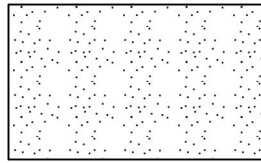
DREWNO

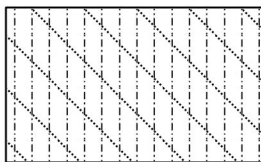
ŻÓŁTY PIASEK

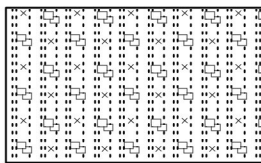
JASNOSZARY PIASEK

SZARY PIASEK

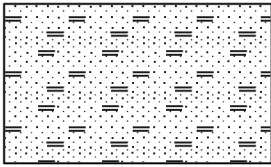
RDZAWO-BRUNATNA GLINA

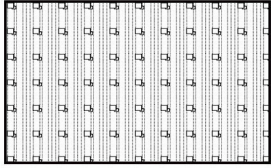
SZARO-BEŻOWY PIASEK Z RDZAWĄ GLINĄ, ŻWIREM I GRUZEM

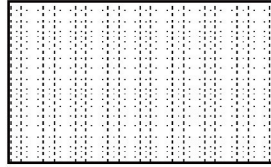
ELEMENTY METALOWE

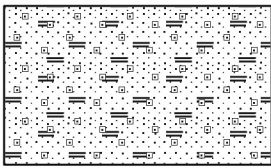
CIEMNOBRUNATNY PIASEK

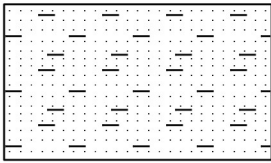
BRUNATNY PIASEK Z GRUZEM

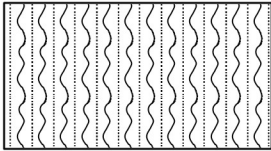
SZARO-BEŻOWY PIASEK

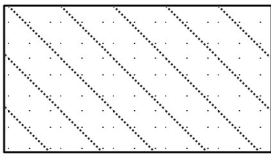
CIEMNOBRUNATNY PIASEK Z GRUZEM I SPALENIZNĄ

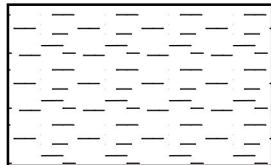
SZARO-BRUNATNA PRÓCHNICA

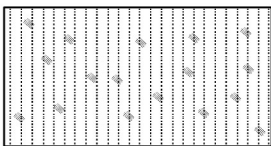
SZARO-ZIELONA GLINA

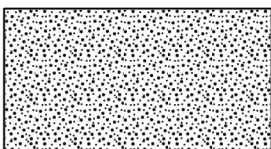
JASNOBRUNATNY PIASEK

BEŻOWY PRZEMIESZANY PIASEK

SZARY PIASEK Z WTRETAMI
POKRUSZONEJ ZAPRAWY WAPIENNEJ

CIEMNOBRĄZOWA PRÓCHNICA

ARCHEO ADAM

BADANIA ARCHEOLOGICZNE
KONSERWACJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH
mgr Adam Mackiewicz

Olsztyn, dn. 27.01.2014 r.

ARCHEO-ADAM
Adam Mackiewicz
ul. Jaśminowa 8/2
11-034 Stawiguda

Wojewódzki Urząd Ochrony
Zabytków w Olsztynie
ul. Podwale 1
10-076 Olsztyn

UZUPEŁNIENIE DO SPRAWOZDANIA Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH PRZEPROWADZONYCH W NIDZICY (ST. II) NA ULICY MURARSKIEJ W OBREBIE WYKOPU 33a-e¹

W uzupełnieniu do sprawozdania z badań archeologicznych przeprowadzonych w Nidzicy przy ulicy Murarskiej na działkach nr 33/2, 33/4, 32/2, 43/3 43/1 oraz 42 obręb 6, przeprowadzonych w dniach 26 września - 4 października 2013 roku na podstawie pozwolenia nr 737/2013 przedkładam następujące wyjaśnienia:

1) Przebieg linii murów obronnych oraz rozmieszczenie baszt zrekonstruowany na **Ryc. 2** (w sprawozdaniu) ustalono na podstawie wyników bieżących badań archeologicznych oraz ikonografii archiwalnej dotyczącej historii Nidzicy. Na podstawie planów miasta pochodzących z XVII –XX w. ustalono, że we wschodniej linii murów obronnych Nidzicy znajdowało się 9 baszt (w tym dwie narożne i jedna okrągła wieża flankująca Furtę Wietrzną lub Pożarniczą (**Ilustracje 9,10² i 12³** w sprawozdaniu)). Obecnie w tej linii obwarowań zachowane są cztery baszty – narożna, będąca częścią tzw. Klasztorku, oraz trzy

¹ A. Mackiewicz, I. Zduńska

-Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych w Nidzicy (stanowisko II) na ulicy Murarskiej w obrębie wykopu 33 a-e. Olsztyn 2013, maszynopis w archiwum WUOZ w Olsztynie, data wpływu do WUOZ 25.10.2013

² Ibidem, s. 13

³ Ibidem, s. 15

baszty łupinowe przekształcone na obiekty mieszkalne (Murarska 2), biurowe (Murarska 4) i usługowe (obecnie Mickiewicza 2). Ponieważ w pierzei wschodniej ulicy Murarskiej, na jej południowym odcinku, zachowały się aż trzy sąsiadujące ze sobą baszty wykonano pomiary szerokości budynków i odległości między nimi. Po rozmierzeniu istniejących baszt przełożono proporcjonalnie zarówno szerokość i długość budynku oraz odstęp między basztami. Wynik opisanych powyżej analiz przełożono na mapę w skali 1:500 (**ryc.2** w sprawozdaniu).

2) Szerokość ulicy Murarskiej ustalono na ok. 5,6 m przy założeniu, że początek ulicy znajdował się przy linii muru obronnego, koniec zaś stanowił odsłonięty w wykopie krawężnik betonowy (wykop 33a, **ryc. 3**). W wykopie 33d, gdzie nie zarejestrowano linii muru obronnego, wschodnią granicę ulicy stanowił rynsztok wykonany z przeciętej na pół rury kamionkowej (**FOT_21-22**, w sprawozdaniu; **ryc. 12** poprawiona – **załącznik 1**). Nawierzchnię ulicy stanowił bruk wykonany z kamieni polnych nieobrobionych położony na podbudowie z ubitego szarego gruboziarnistego piasku o miąższości ok. 0,2 m (**ryc. 4, 12, 15** w sprawozdaniu). Warto dodać, że odsłonięta w wykopach 33 a, c, d oraz e nawierzchnia ulicy była niekompletna. Zaobserwowano duże ubytki w bruku, spowodowane wykonywaniem wykopów pod budowę instalacji kanalizacji deszczowej, czy wodociągu (**FOT_34, 55** w sprawozdaniu). Odkryty bruk został wybudowany w XX wieku, prawdopodobnie w czasie odbudowy Nidzicy ze zniszczeń I wojny światowej. Wcześniej (przełom XIX i XX wieku do I wojny światowej) ulica ta również pokryta była brukiem, jednak w miejscu odkrytych obecnie betonowych krawężników, wzdłuż ulicy przebiegał rynsztok (**Załącznik 2**). Widoczny na załączonej pocztówce rynsztok dzielił ulicę na jezdnię i wąski chodnik, który biegł wzdłuż zachodniej pierzei ulicy Murarskiej. Po przebudowie ulicy w okresie międzywojennym zachowano odstęp między linią zabudowy, a krawędzią ulicy, co widać na fotografii archiwalnej wykonanej w 1959 roku

(Załącznik 3, Ilustracja 13 w sprawozdaniu). Fotografia ukazuje wciąż nie uporządkowany odcinek ulicy Murarskiej od skrzyżowania z obecną ulicą Jagiełły w kierunku północno-wschodnim. Z lewej strony fotografii widoczne są zrujnowane i wciąż jeszcze nie wyburzone pozostałości zabudowy dawnej Nidzicy oraz odkryty w wykopie 33 krawężnik. Na fotografii widoczny jest odstęp pomiędzy krawężnikiem, a granicą zabudowy, co świadczy o tym, że wzdłuż zachodniej pierzei ulicy Murarskiej przebiegał wąski chodnik.

Załączniki:

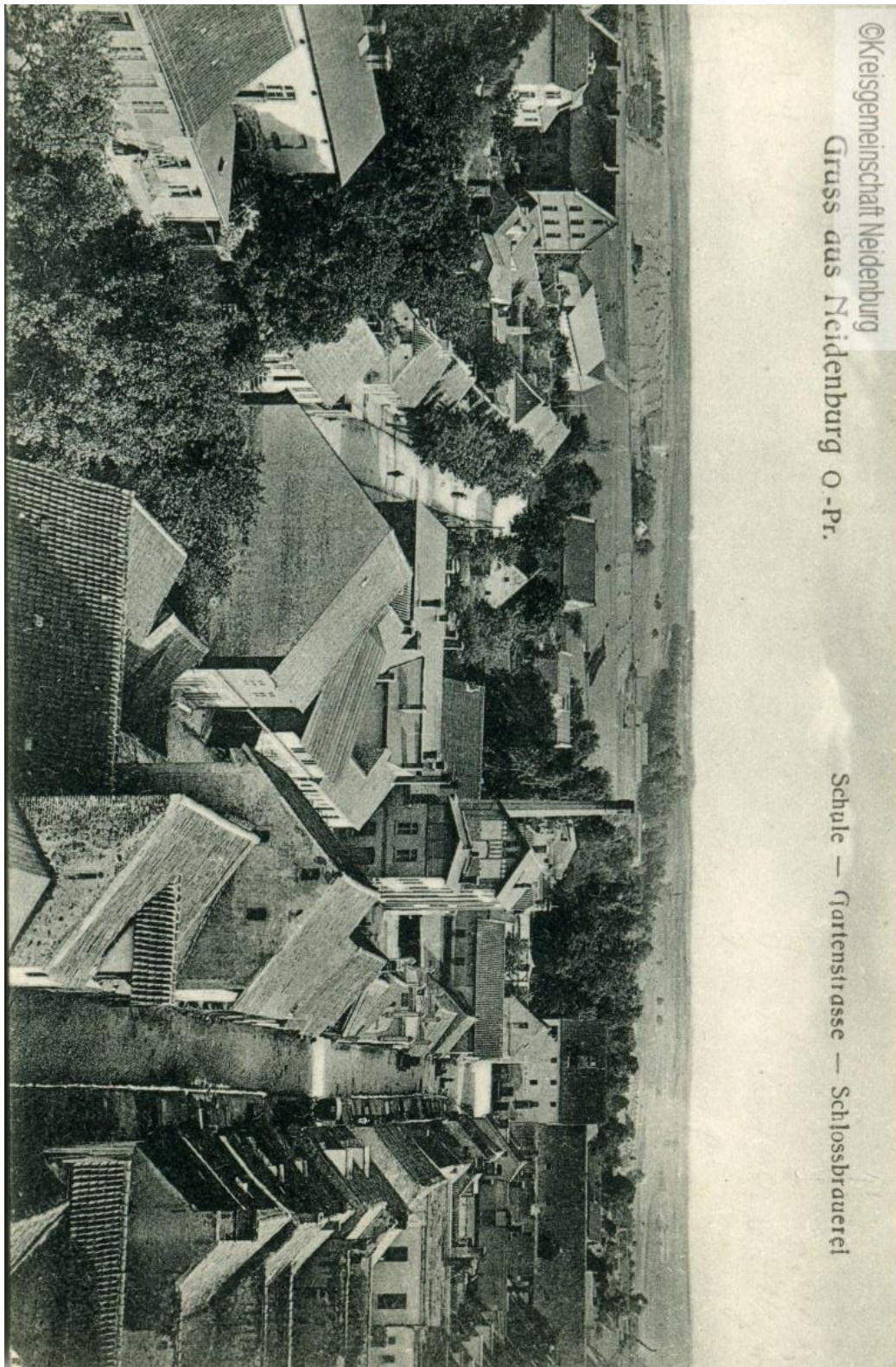
1. Poprawiona rycina 12 ze sprawozdania
2. Pocztaówka z widokiem na ulicę Murarską, ujęcie w kierunku południowym. Stan z początku XX wieku, przed I wojną światową⁴
3. Widok ulicy Murarskiej w roku 1959, ujęcie w kierunku północnym. Zdjęcie z Archiwum PKZ Poznań. Fot. S. Leszczyński

Adam Mackiewicz

Kierownik badań

⁴ W. J. Becker, J. Toffel -Der Kreis Neidenburg/ Ostpreussen im Bild. Band 2. Rautenberg Leer 1986, s. 29

Załącznik 2.

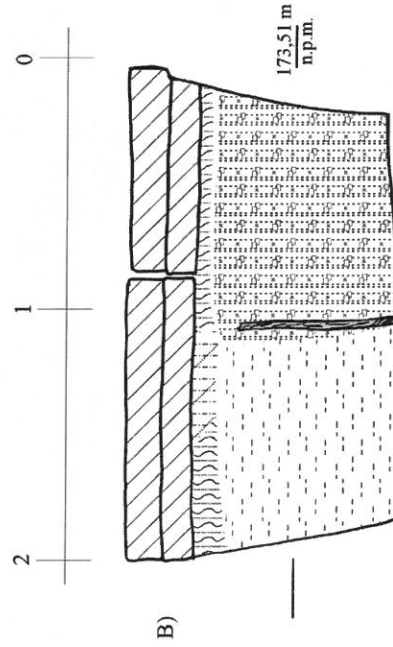
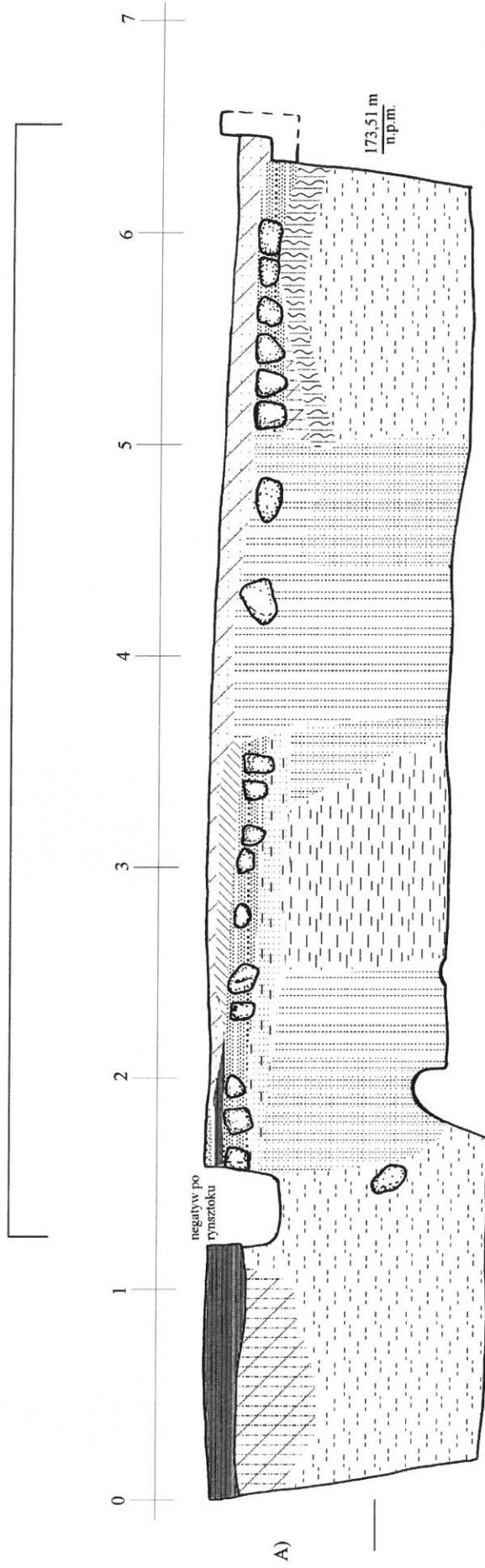
Fot.1 Poczтівka z widokiem na ulicę Murarską, ujęcie w kierunku południowym. Stan z początku XX wieku, przed I wojną światową

Załącznik 3.

Fot. 2 Widok ulicy Murarskiej w 1959 roku, ujęcie w kierunku północnym

SZEROKOŚĆ ULICY

Ryc. 12 NIDZICA, st. II
wykop 33d

- A) Profil południowy wykopu
- B) Profil zachodni wykopu

Skala 1:20
Rys. I. Zdunska